

ljubezni in junaški boj k tlom pripetega siromaštva. Nič čudnega, saj je pesnik pisal roman s srčno krvjo in osebe, vzete iz lastne družine, so zrasle v književno nesmrtnost. Kdor bere s srcem, se tedne ne bo osvobodil čara prevzetosti in se bo pozneje v življenju z bolj usmiljeno ljubeznijo sklonil nad razcapane življenjske brodolomce.

»Klanec« pa je mnogo več, ko ulica bednikov, ki jih je življenje izvrglo. V pisateljevi predstavi se razširja do skrajnih meja slovenske zemlje in s svojo nedvoumno simboliko dobiva naroden in političen pomen. V njem objokuje brezizgledno usodo svojega ljudstva... Na koncu romana, ob robu zadnjega odprtega groba pa vendar vzplapola skromni žarek upanja, ki plameni v čedalje bolj bleščéčo svetlobo in osvetli celotno stisnjeno slovensko obzorje. Ta spodbudna čudežna luč lije iz okna učitelja, ki se predaja delu za ljudstvo z nesebično požrtvovalno dušo in s fanatično vero.

Ivan Cankar lahko počiva tiho in v miru v zgodnjem grobu. Tako on kot njegovo ljudstvo sta se rešila iz kalvarijske ulice na klancu.

Szirmai, (ocena Na klancu), 1941: Najdragocenejša med izdanimi južno-slovanskimi knjigami* v madžarskem prevodu... Požrtvovalni materini ljubezni so komajda še postavili v svetovni literaturi lepši, plemenitejši in pretresljivejši spomenik.

Prihajajo nam na misel *presunljive duševne pokrajine*, poznane iz starih velikih ruskih klasikov, ki so nas jih novejši pisci, dodeljujoč vse več pomena razumu, odvadili. Najpoprej pomislim na toplejše in Cankarju bližje like Čehova, nato pa na sibirski roman »Zapiski iz mrtvega doma« hladnejšega Dostojevskega... vendar so njegove (Cankarjeve) osebe bolj človeške, bolj zdrave. Na vsak način lahko povemo, da smo pri branju knjige plen občutkom, kakršne nam je v zadnjih desetih letih izvalil kvečjemu Črni samostan (Fekete kolostor) Kuncza Aladárja. Oba sta pisala romane s srčno krvjo. Cankar še v večji meri. K temu je prispevala svoj delež slovanska melanholija, pa tudi njegova neposnemljiva enostavnost... —

Štefan Barbarič

DELO IVANA CANKARJA V ČESKIH PREVODIH IN V LUČI ČEŠKE PUBLICISTIKE V ZACETKU STOLETJA

Trditev, da je bil Ivan Cankar pred prvo svetovno vojno najbolj prevajan ne le slovenski, marveč tudi jugoslovanski pisatelj v češčini, drži. Že v 19. stoletju so se od vseh narodov Čehi najbolj zanimali za slovensko kulturno življenje, zlasti za literaturo, in prevedli vse, kar je bilo pri nas nadpovprečnega, pogosto pa tudi povprečnega. Znano je, da so prevedeni v češčino glavni spisi Josipa Jurčiča¹, nekatera dela Ivana Tavčarja, Josipa Stritarja, Janka Ker-

¹ Tudi Deseti brat (Praha 1886) in Jurij Kobilica (Brno 1890), o katerih se doslej ni vedelo.

* Hkrati sta izšla prevoda humoreske Slavka Kolarja in Seob Miloša Crnjanskega.

snika, izbori pesmi Franceta Prešerna, Simona Gregorčiča, Antona Aškercar, pozneje pa dela Fr. S. Finžgarja, Fr. Ks. Meška, Z. Kvedrove idr. Nekak mejnik v prevajanju slovenske literature v češčino pa je delo Ivana Cankarja. Šele v njem so Čehi spoznali prvega slovenskega pisatelja (in v Župančiču prvega slovenskega pesnika), ki je pripadal *sodobnim* smerem svetovne literature in ki je obravnaval podobne motive kot so v delih velikih predstavnikov svetovnih književnosti. Zato so češki bralci radi brali Cankarjeve črtice, povesti in novele, uredniki čeških revij in časnikov pa so jih tiskali poleg del Maupassanta, Čehova, Gorkega, Reymonta, Przybyszewskega, Strindberga, K. Haška, M. Majerove idr.

Bibliografija Cankarjevih prevodov, ki bo izšla na drugem mestu, bo pokazala, da se je doslej ukvarjalo s prevajanjem Cankarjevih del v češčino okrog šestdeset prevajalcev. Ti so objavili v češkem periodičnem tisku okrog 440 prevodov (to število bo sčasoma še nekoliko naraslo) in izdali 21 Cankarjevih knjig. Ena od njih, Potepuh Marko in Kralj Matjaž, je doživela dve izdaji. Do prve svetovne vojne je po dosedanjih bibliografskih izsledkih izšlo 189 prevodov, med vojno 89, od leta 1919 do 1945 pa 159 prevodov. Po drugi svetovni vojni sta izšla samo dva knjižna prevoda in samo dve črtici v periodičnem tisku. V Wolkerjevih zbranih spisih pa so bile ponatisnjene pesmi, ki sta jih prevedla Měrka in Wolker, in pesem, ki jo je pred vojno prevedel Josef Hora v antologiji *Hvězdy nad Triglavem*.

Že Bohuš Vybíral je v predgovoru k svoji bibliografiji Cankar a mi² dognal, da je bilo precej Cankarjevih črtic in povesti večkrat prevedenih v češčino. Zdaj lahko njegovo trditev podpremo s številnimi in zgovornimi primeri. Naj na tem mestu omenim samo črtice *Materina slika*, ki je bila prevedena sedemkrat (Linhart, S. H., Vondrášek, Vybíral, Strakatý, Horák, Scholle-Zupančeva) in tiskana devetkrat, *Skodelica kave*, prevedena šestkrat (Vybíral, Vondrášek, Babler, Kršić, Strakatý, Šmitranová) in tiskana enajstkrat, *Jakobovo hudo delstvo*, prevedena petkrat (Vybíral, Nosková, Zmagoslav, Vondrášek, Linhart) in tiskana dvanajstkrat, *Krona*, prevedena petkrat (Popeláková, Nosková, -m, Měrba, Vybíral) in tiskana desetkrat, *Križev pot*, prevedena petkrat (Linek, Nosková, Vondrášek, Kristanová, -ka) in tiskana šestkrat itd., medtem ko je bila črtica *V gaju* prevedena trikrat, tiskana pa petnajstkrat, glavno po zaslugi B. Vybírala. Tudi številne druge črtice so doživele več prevodov in natisov, kar samo dokazuje, da so bile Cankarjeve kratke proze češkim bralcem izredno všeč. Pogosto se je zgodilo, da so zlasti uredniki podeželskih listov preiskovali prevode, ne da bi prevajalce vprašali za dovoljenje ali jim plačali honorar. Ti po navadi o tem niso niti vedeli. Dogajalo se je celo, da so ime prevajalca kratkomalo izpuščali. Srečamo pa se tudi s primeri, da je prevajalec sam večkrat tiskal (prodal) svoje prevode, včasih celo devetkrat.

V svojem prispevku bi rad odgovoril ne samo na vprašanja, kdo in kdaj je prevajal Cankarjeva dela, marveč predvsem na to, kako so bila prevajana

² Cankarjev zbornik (Lj. 1921), str. 164—177.

in na kakšen odmev so naletela v češki publicistiki. Ti odmevi — članki in razne vesti o Cankarju ter ocene njegovih del — so bili doslej pri nas večinoma neznani, so pa za vrednotenje pisateljevega dela zelo važni. Marsikateri od njih so izpod peresa odličnih čeških publicistov, literarnih in gledaliških kritikov, zlasti po letu 1907, ko je bil Cankar na Češkem že splošno znan avtor. Konfrontacija njihovih opažanj in nazorov s pisanjem slovenske publicistike tistega časa, ki jo pa prepuščam cankaroslovcem v domovini, bo prinesla nedvomno zanimive rezultate. Bržčas bo pokazala, da je bila češka kritika, kolikor seveda ni bila pod slovenskim vplivom, manj pristranska in bolj pravična. Njene glasove sem prevedel kar se da dobesedno, izpuščal sem samo pasaže, o katerih sem prepričan, da ne vsebujejo nič bistvenega ali za cankaroslovca važnega.

V prvem delu svoje razprave, ki obsega obdobje do konca leta 1905, bom najprej navedel prve češke glasove o mladem slovenskem pisatelju, nato pa prikazal, kdaj in kako so se Čehi seznanili z njegovimi zgodnjimi deli. Videli bomo, da niso prvi prevodi našega pisatelja v češčino in članki o njem le plod slovanskega navdušenja in iz njega izvirajočega med slovanskega sodelovanja, kakor so bili večinoma prevodi slovenskih pisateljev pred njim in velikokrat tudi pozneje, marveč da sta se zanj že od vsega začetka zavzeli predvsem dve močni ideološko politični struji na Češkem: socialnodemokratska in svobodomiselná. Njun tisk in revije, zlasti pa časniki Československe socialno demokratske delavske stranke in pozneje njena založba, so dali največjo publiciteto vestem o sežigu Erotike, v dnevniku Právo lidu, zlasti v njegovi prilogi Dělnická besídka, v plzenjski Novi dobi, pozneje pa zlasti v dunajskem dnevniku Dělnické noviny ter v reviji Rudé květy in dr. pa so izšli prvi prevodi Cankarjevih črtic. Soc. dem. stranka se je zavzela, da je bila uprizorjena na praškem odru drama Za narodov blagor in v njeni založbi sta izšli prvi Cankarjevi knjigi v češkem prevodu (Na klanecu in Za narodov blagor). Naj omenimo tudi to, da je v tej stranki našla glavno oporo, pomoč in možnost sodelovanja v čeških časopisih tudi Zofka Kvedrova. Že kmalu po prihodu v Prago leta 1900 se je seznanila z nekaterimi književnicami, ki so pripadale tej stranki, zlasti z Zdenko Háskovo, zaročenko in pozneje ženo znamenitega pesnika Viktorja Dyka. Za svojo popularnost na Češkem v začetku stoletja, in ta je bila še večja kot Cankarjeva, se ima Kvedrova zahvaliti predvsem tej svoji prijateljici, ki je prevedla skoro vsa njena dela.³ Kvedrova je bila, kakor je znano, Cankarjeva prijateljica (dopisovala sta si od začetka leta 1900, osebno pa sta se seznanila sredi julija 1902)⁴ in prevajalka njegovih del v

³ Iz pisem Zd. Háskove Z. Kvedrovi, ki so v Památníku písemnictví na Strahovu v Prazi, je razvidno, da je bil med prijateljicami dogovor, da Háskova ne bo podpisovala svojih prevodov in da bo Zofka tiskala svoje proze kot izvirnik. To pa zaradi večjega honorarja, ki sta si ga potem z Zdenko delili na polovico. Zofka se ni nikoli naučila češki tako, da bi lahko pisala v tem jeziku. Njena češčina je porazna.

⁴ Prim. CP II, str. 358—395.

nemščino. Prav njen nemški prevod Cankarja — črtica O človeku, ki je izgubil prepričanje v praški Politik⁵ — je bil tudi prvi prevod, ki je izšel v Pragi in ki je najbrž v zvezi s prevodom te črtice v brnskem svobodomiselnem dnevniku Lidové noviny, prvim prevodom iz Cankarja v češčino; izšel je pol leta po Zofkinem. Za ta praški zelo razširjeni nemški dnevnik je Kvedrova v letih 1900—1905 prevedla še več Cankarjevih črtic, ki so kmalu nato izšle tudi v češčini, prav tako Na klancu⁶, ter pomagala pri prevajanju Háskovi in drugim. Lahko pa bi bila za boljše prevajanje Cankarjevega dela, kakor bomo videli, storila nedvomno še več.

Poleg socialno demokratskega in svobodomiselnega tiska je posvečala največ pažnje mlademu slovenskemu pisatelju leta 1898 ustanovljena revija Slovánský přehled, s katero je izdajatelj Adolf Černý, somišljenik in prijatelj T. G. Masaryka, »dal češki literaturi vsestransko, točno informirano in pravično revijo, ki je poučevala o vsem slovanskem svetu zlasti tudi s številnimi prevodi iz vseh slovanskih literatur in z zgodovinskimi ter kritičnimi beležkami o njih,« kakor pravi odlični češki literarni zgodovinar in kritik Arne Novak. Ta revija je bila razširjena po vsem slovanskem svetu in tako je s posameznimi slovanskimi pisatelji seznanjala ne samo Čehe, marveč vse slovanske narode. V Slovanskem přehledu sta v začetku stoletja sodelovala od Slovencev zlasti Fran Vidic in socialni demokrat Anton Dermota, ki sta v vsaki številki pisala o Slovencih; prvi o slovenski literaturi, drugi pa predvsem o kulturno političnih dogodkih. Ni bilo letnika, da ne bi pisala tudi o Cankarju. Na straneh te revije so izšli tudi prvi prevodi Cankarjevih pesmi.

Tretji vir, odkoder so prihajale zgodnje pobude za prevajanje Cankarjevih del v češčino in za uprizarjanje njegovih dram na čeških odrih, so bili češki igralci, angažirani v začetku stoletja v Deželnem gledališču v Ljubljani, zlasti Ružena Nosková, Karel Hašler in Oto Boleška, ki so se s pisateljem tudi osebno poznali. Po mojem mnenju pa ne gre prezreti tudi zaslug slovenskih visokošolcev v Pragi in na Dunaju, ki so za popularizacijo Cankarjevega dela na Češkem storili veliko s tem, da so svoje češke tovariše učili slovenski in jim pomagali pri presajevanju Cankarjevih spisov v češčino, npr. B. Vybírala, K. Vondráška, V. Měrko in mnoge druge. Med njimi moramo poudariti predvsem zasluge dunajskega visokošolca Josipa Napotnika, ki je veliko pripomogel, da smo v Vybíraru dobili Slovenci najbolj aktivnega, pa tudi enega najboljših prevajalcev Cankarja in drugih pisateljev, ter V. M. Zalarja, ki je učil slovenski Karla Vondráška in Jana K. Strakatega. Medtem ko je Vondrášek objavljajal prevode v praških dnevnikih in revijah, sta jih Vybíral in Měrka tiskala predvsem v moravskih časopisih, tednikih in koledarjih ter tako poskrbela, da ni bil Cankar znan samo v krogih češke inteligence, marveč tudi v najširših slojih češkega naroda. V Měrki pa pritiče še posebna zasluga, da je pozneje zainteresiral za Cankarjevo Erotiko ter za Kettejeve in Grad-

⁵ Let. 39/1900, št. 76 (18. III.), str. 1—4.

⁶ Pa ne bogve kako dobro. Cankarju prevod ni ugajal. Prim. CP II, str. 374.

nikove pesmi svojega učenca na srednji šoli, mladega, pozneje slavnega pesnika Jiříja Wolkerja, s katerim sta skupno prevajala, ker Wolker ni znal slovenski.

Na koncu naj omenim še to, da sem prelistal vse tri zvezke Cankarjevih pisem in da sem našel v njih prav malo sledov o tem, da bi bil pisatelj vedel, koliko in kako ga prevajajo v češčino, in da bi bil dobival za svoja dela kake honorarje. Govori samo o prvih prevodih Z. Kvedrove v nemščino, o prevodih svojih dram v češčino (*Za narodov blagor* in *Kralj na Betajnovi*) in o prevodih pesmi v Slovanskem prehledu. Vedel pa je tudi za prevod v Květích. Pozneje (25. IX. 1911) ga je informirala Růžena Nosková, da je na Češkem zelo popularen in da ga prevajajo kakor Čehova.⁷ Kolikokrat že sem si postavil vprašanje, kako bi bilo, ko bi bil Cankar dobival od prevajalcev vsaj izvod revije ali časnika, kjer je izšel prevod njegovega dela, in ko bi bil znal dobro češki. Kako bi bil reagiral na to, kar so počenjali z njegovimi deli nekateri prevajalci, ki niso znali dovolj jezika, ki niso imeli pisateljskega talenta in ki so bili brez posluha za njegove metafore, epiteta in za ritem njegove proze. Saj vemo, kako občutljiv je bil za vsak tuj poseg v svoje delo. Edina Růžena Nosková, ki spada med najboljše prevajalce njegove proze, ga je že v omenjenem pismu opozorila tudi na to, da prihajajo med ljudi slabi prevodi, ki pačijo podobo njegovega dela. Naš prispevek bo pokazal, da je imela prav in hkrati odgovoril na pogosta vprašanja: zakaj je zadnjih dvajset let Cankar tako malo prevajan v češčino in zakaj ga danes poznajo na Češkem le redki poedinci, čeprav je bil, kakor smo rekli, svoj čas najbolj prevajan jugoslovanski pisatelj v češčino.

*

Vest, da je ljubljanski škof Anton B. Jeglič v začetku aprila leta 1899 odkupil od založnika Bamberga vso nerazprodano naklado »*Erotike*« (okrog 700 izvodov) ter dal knjige v pečeh škofijske palače sežgati, je že nekaj dni nato prispela v Prago. Tistega, ki le količkaj pozna takratno politično vzdušje in razpoloženje na Češkem, niti najmanj ne preseneča, da je napredni tisk, predvsem socialno-demokratski in svobodomiseln, brž izkoristil priliko in napadel početje katoliškega škofa, ki je spominjalo na jezuita Antonina Koniáša (1691—1760), ki je sežgal v »dobi temna« tisoče čeških knjig. Praški radikalno-napredni dnevnik *Samostatnost* je (v št. 29 z dne 12. aprila) pod naslovom »Slovenski škof-Koniáš« poročal:

»Slovenski škof Jeglič je pokupil v knjigarnah naklado zbirke pesmi slovenskega pesnika Kankara(!) in jo dal v svoji palači sežgati. Ko bi ga naši gospodje škofje hoteli posnemati, ne samo da ne bi ogenj ugasnil v njihovih pečeh, marveč bi svoje gradove kmalu tako onesnažili in umazali s sajami, da bi bili črni kot njihove klerike. Naši gospodje škofje seveda tega ne bodo

⁷ Prim. Dušan Moravec: *Vezi med slovensko in češko dramo*. Ljubljana 1965, str. 35.

storili; tisti denar, ki bi ga v ta namen izdali, bodo raje viagali v svojo sveto-václavsko hranilnico ter posojevali iz nje kmetom — nato pa jim rubili premoženja. Češki kmet bi lahko o tem pripovedoval cele kronike.«

Drugega dne — 13. aprila — je prinesel vest o sežigu Erotike tudi socialno-demokratski dnevnik *Nova doba* (št. 7, str. 6) v Plznu in dan pozneje pod naslovom »Besni nazadnjak« tudi tednik te stranke v Kladnu *Svoboda* (št. 11, str.)⁸. Nekaj pozneje pa se je oglasil tudi časnik *Plzeňský obzor* (št. 48, 22. IV., str. 405):

»Ker je ljubljanski škof kupil vso naklado Erotike pesnika Cankarjeva (!)⁹ in jo uničil, da ne bi prišle knjige med ljudstvo, je s tem sicer koristil založniku, ne pa pesniku in narodu. Kolikor gre za seznanitev z umetnostjo, se vneto pretresa avtorjeva pravica; preiskuje se, če je škof kupil samo naklado ali tudi založniške pravice (brez vednosti pesnika).«

Ne dolgo potem se je oglasil v Slovanském přehledu (1, 1898—99, str. 458—459) mladi jurist Anton Dermota (1876—1914), Masarykov učenec in vnet bojovník za svobodo mišljenja med Slovenci, ki se je šele pred poldrugim letom vrnil iz Prage, s člankom S Kranjskega, v katerem omenja tudi primer z Erotiko:

»Zadnje čase smo imeli v Ljubljani recidivo srednjega veka. Mladi pesnik Ivan Cankar, ki študira moderne jezike na Dunaju in ki je nedvomno eden od najbolj nadarjenih članov naše mlajše pesniške družine, je izdal zbirko pesmi »Erotika«. Ljubljanski škof je odkupil vso naklado (razen razprodanih 300 izvodov) in jo dal sežgati na grmadi. Zbirki so očitali, da je tu pa tam preveč čutna. Komentar ni potreben. Prav tako pa ni potrebno dodajati, da vseh tistih 300 izvodov kroži sedaj iz rok v roke.«

Kadarkoli so pozneje češki listi pisali o Cankarju, so skoro vedno omenjali sežig Erotike; samo v Slovanském přehledu je bilo o njem govora najmanj desetkrat.

Cankar je bil torej spomladi leta 1899 po Jegličevi zaslugi na Češkem znan slovenski pesnik, toda o njegovem delu se je še kaj malo vedelo. Kmalu nato ga je predstavil bralcem Slovanskega přehleda urednik slovenske izdaje Državnega zakonika v ministrstvu notranjih zadev na Dunaju dr. Fran Vidic (1872—1944), ki je že, kakor smo omenili, od prvega letnika dalje poročal v tej reviji o literarnem življenju na Slovenskem. Vidic, ki je bil član slovenskega literarnega kluba na Dunaju obenem s Cankarjem in Zupančičem, si je v svojih ocenah in karakteristikah del mlade literarne generacije prizadeval, da bi bil čim bolj objektivni in da bi obenem prikazal svetu slovensko literaturo

⁸ Tudi ta časnik imenuje pisatelja napačno Kankar, pravilno pa omenja, da je škof odkupil »zbylé vytisky« (preostale izvide) knjige in jih dal sežgati v svoji palači.

⁹ Napaka dokazuje, da je vest iz slovenskega vira.

v kar najboljši luči.¹⁰ Že v svojem prvem članku (SPf I 1899, str. 342—345) je Vidic pokazal, da so njegove simpatije na strani mladih in da pozna vse, kar je izšlo izpod njegovega peresa, vendar pa se v njegovih, zlasti poznejših ocenah Cankarjevih del čuti nekaj tistega, kar poznamo iz njune korespondence.¹¹ O Cankarju piše:

»Med mladimi literati je brez dvoma najbolj nadarjen in najbolj moderen Ivan Cankar, ne v toliki meri kot pesnik, ampak predvsem kot prozaik. Njegovi feljtoni ‚Vinjete‘ (slikice) v Sl. narodu, v Slovincu in v Zvonu so polni ljubkega bujnega življenja in kažejo umetnika, ki gre med tokovi svojo pot, ki piše individualno, samo iz svoje duše ter se drži modernega načela: Vsaki dobi njena umetnost, vsaki umetnosti njeno svobodo! Piše v krasnem slogu, bogatem na prispodobah. Zadnji čas pa zahaja v nejasen, medel misticizem.«

Nekaj strani dalje na str. 345 pa pravi:

»To, kar pomeni za bodočnost proze Cankar, pomeni za poezijo Zupančič, brez dvoma najbolj nadarjeni od mladih pesnikov... Cankar in Zupančič bosta v kratkem izdala zbrane pesmi in potem bo prilika spregovoriti o njuni poeziji kaj več. Vsekakor pa lahko pričakujemo od mladih poetov dovršena pesniška dela.«

V drugem letniku Slovanskega prehleda (1900, str. 297—299) je posvetil Vidic v članku »Slovenska literatura leta 1899« Cankarju še veliko več prostora. Poizkusil je orisati njegovo delo čim bolj točno in pravično in večini njegovih karakteristik, ki se jim seveda pozna, da so jim botrovali tudi razni članki v domovini, pa ni kaj ugovarjati. Pred očmi pa moramo imeti tudi to, da je sestavek namenjen predvsem tujcem, ki slabo ali pa sploh nič ne poznajo mlade slovenske literature. Predstavlja jim Cankarja tako-le:

»Ivan Cankar je letos izdal dve zbirki: Erotiko in Vinjete. Erotiko je prizadela čudna usoda, kakršne bi ne bil nihče pričakoval takorekoč na pragu novega stoletja. Knezoškof ljubljanski je odkupil vso naklado v kolikor še ni bila razprodana, in vse izvode sežgal — prav tako kot nekoč škof Hren Trubarjeve knjige! To je svoboda v slovenski književnosti! —

Tudi Cankar je moderen lirik, toda ne dosega Zupančiča. Oba sta prej pisala pod Aškerčevim vplivom; posledica tega vpliva so njune epične stvaritve. Nekaj posebnega so v Erotiki »Dunajski večeri«, zaradi katerih je postala

¹⁰ Čeprav je Vidičevo literarno kritično delo skromno, je pri nas vse doslej le po krivici pozabljeno. Zgodovina slov. slovstva (IV, 48) ga samo omenja. Četudi ne bi Vidic napisal ničesar drugega kot tiste kritične pregledne slovenske literature v Slovanskem prehledu od l. 1899—1908, bi bile njegove zasluge za poznavanje slovenske literature na tujem upoštevanja vredne.

¹¹ Prim. CP II, str. 268—280. Cankar in Vidic očitno nista bila nikoli bogve kaka prijatelja. Vidic je bil starejši in menda bolj zaprte narave. V aprilu 1899 sta se sporekla zaradi dolga, ki mu ga Cankar ni vrnil, in izmenjala ostri pismi. Pozneje sta se le redko srečala (DiS 1926, str. 189). Čeprav je Vidic prevajal Cankarjeva dela v nemščino in veliko pisal o njem, ni pokazal Cankar niti najmanjšega priznanja ali hvaležnosti — narobe. Govekarju je v avgustu l. 1900 napisal: »Vidic je največji literarni analfabet, kar jih poznam.« Vidic pa je vse bolj spoznaval na zunaj Cankarja približno takega, kakršnega se sam kaže v pismu Z. Kvedrovi z dne 8. marca 1900 (CP II, str. 358—360).

zbirka žrtev »avtodafé«. To so slike iz velikomestnega življenja, v katerih se res opisuje ponekod kočljiv motiv. Toda kljub vsem očitkom in napadom, ki so zaradi tega leteli na Cankarja, moram reči, da se mi tisti ciklus ne zdi tako hud. Poleg tega pa ga je Cankar obdelal tako diskretno in nežno, da mora v človeku vzbuditi s tistimi nesrečnimi bitji sočutje, ne pa pohujšanje. Saj je v pesmih toliko tragičnih momentov, ki jih vendar ni mogoče imeti za banalne.

Cankar pa je po mojem mnenju veliko bolj močan v prozi. Njegove Vinjete so v slovenskem slovstvu povsem nekaj novega. V »Epilogu« se je javno odpovedal realizmu, na katerega je prej prisegal, in se obrnil k moderni romantiki, s katero sta vezana tudi simbolizem in misticizem. Z realističnimi motivi nima sreče, zato pa ima veliko več sreče z romantično snovjo. Pri tem mu pomaga njegov bogati, lepo zvoneči in kipeči jezik. Z njim človeka sčasoma tako omami, da bere in bere, ne zaradi vsebine, temveč zgolj zato, da bi užival krasoto njegovega jezika. In vsebina je pri Cankarju največkrat res samo borna. Njemu je glavno, *kako piše*, ne, *o čem*. O najbolj navadni snovi zna napisati obsežno črtico, ki ima uspeh samo zaradi svojega jezika. Ima pa tudi neko posebno manijo, da išče samo bolne, nezdrave in patološke značaje. Skoro v nobeni črtici ne najdete popolnoma normalnega mladeniča. Svojo satirično žilico je Cankar izpričal v krasni črtici »O človeku, ki je izgubil prepričanje.« To je ena od najboljših stvari, kar jih je Cankar doslej napisal. Letos nam je podaril tudi izborni prevod Shakespearovega Hamleta.

Cankar je zelo poetična duša, in če ne bo preveč stremel po pretirani originalnosti, lahko pričakujemo od njega še marsikaj lepega.

Češki klerikalni tisk je o aferi z Erotiko molčal, dejanja ljubljanskega škofa ni niti omenil, na napade naprednega tiska ni reagiral. Cankarja je prvič omenila moravska katoliška revija Hlídka, ki jo je v Brnu urejeval dr. Pavel Vychodil. Njen sotrudnik za slovanske literature Avg. Vrzal je v št. 4 z dne 25. marca (str. 276) takole zabeležil ljubljansko premiero »Jakoba Rude«:

»Tudi mladi (moderni) pesnik Ivan Cankar je poizkusil z dramo in napisal igro iz družbenega življenja v treh dejanjih 'Jakob Ruda', ki so jo prvič igrali 16. III., kakor se pritožujejo ljubljanski časopisi, pred na pol praznim gledališčem. Menda že samo pisateljevo ime ni ljudi mikalo! 'Jakob Ruda' je tudi po sodbi samega liberalnega Slovenskega Naroda tako idejno kot tehnično slab. Samo tu pa tam bi se nekateri lirični razumni prizori seveda lepo — brali.«

Ista revija pa leto pozneje (v majski številki str. 326) v pregledu slovenskega slovstva, ki ga je napisal — A (najbrž Alois Koudelka), poroča, da so v Deželnem gledališču v Ljubljani »doživeli uspeh tudi drama Jakob Ruda od Ivana Cankarja in pa Aškerčevi komadi Izmajlov, Red sv. Jurja in Tujka.« Hvali Govekarjeve Rokovnjače, da so imeli »znamenit uspeh«. Cankarja omenja tudi kot prevajalca Hamleta in pravi, da je »sam Francišek Lampe rekel, da lahko da Cankar Slovincem pravega Shakespearja« (str. 326).

Nedvomno sta prav Vidičeva pohvala satirične črtice O človeku, ki je izgubil prepričanje v Slovanskem přehledu in že omenjeni prevod Zofke Kvedrove v Politik pripomogla, da je kmalu nato izšel prvi prevod Cankarjeve proze v češčino. Oskrbel ga je moravski prevajalec Tolstoja in Turgenjeva, pa tudi naše Josipine Turnograjske in pozneje Rada Murnika Antonín Pacák. Izšel je 8. sept. 1900 v znanem brnskem dnevniku Lidové noviny (št. 205, str.

9—10) in hkrati tudi v Týdenníku Lidových novin (št. 35, 2. IX., str. 9). Nekaj mesecev pozneje jo je vnovič prevedel neki M. L. za socialnodemokratski dnevnik Právo lidu (6. I. in 13. I. 1901, pril. Dělnická besídka). Da je tudi njega opozoril na to črtico Vidic v Slovanskem přehledu, je razvidno že iz prevajalčeve beležke, s katero je predstavil pod črto češkim bralcem neznanega avtorja:

»Slovenski pisatelj, čigar prvo zbirko je doletela ta čast, da je ljubljanski nadškof odkupil vso njeno naklado in jo dal na dvorišču palače zažgati. Delo, ki ga objavljamo, je dobra politična satira, katero smo izbrali iz njegove nove knjige Vinjete.«

Poglejmo, kako sta prva prevajalca opravila svoje delo in kako sta predstavila Cankarja češkim bralcem ter primerjajmo njuna prevoda z izvirkom.

Pacákov prevod kaže, da je prevajalec znal dobro slovenski ali pa da je imel nekoga, ki mu je pomagal. Ni zagrešil kakih večjih napak, le tu pa tam je prevajal preveč površno in osiromašil izvirk. Napr. v izvirku¹² na str. 19: zadovoljno potapljal po trebuhu — je prevedel — dotikajoč se svojega trebuh;¹³ na str. 22: to je sitno — to je usodno; str. 30: blagohoten smehljaj — smehljaj v pravi čas; str. 31: Zakaj naravno je, da mu je bilo mnogo ležeče na časti in ugledu — Seveda mu je na lastni časti in ugledu bližnjih (!?) mnogo ležeče.

Škoda, da ni prevajalec bolj prisluhnil pisateljevi besedi! Kljub temu je Pacák med prvimi prevajalci Cankarjeve proze eden od boljših.

Veliko slabši od tega je drugi prevod iste črtice od M. L. Rad bi bil do gnal, kdo se skriva za tema črkama, pa so me vsi češki priročniki in strokovnjaki pustili na cedilu. Naj bo kdor koli že, svoje delo je opravil zelo slabo. Menjal je ne samo smisel besed in ponekod tudi stavkov, temveč tudi izpuščal besede, zlasti pridevnike (epiteta) in tudi cele stavke, predvsem v drugem delu črtice, očevidno zato, ker je bila za objavo v prilogi dnevnika najbrž nekoliko predolga. Zelo verjetno je, da je tekst krajšal tudi urednik, ne samo prevajalec. Izpuščeno je na pr.: na str. 24 »in to celo na lepem ...« do konca stavka, na str. 25 »prepričanje ...« do konca odstavka, in še »privlekel je na dan ...« do konca odstavka, na str. 26 od »Od znotraj ...« do »in družega nič!«, na str. 27 »ki se je jederno razvijala ...« do konca odstavka in od »Mrmolji se je zdelo ...« do »slovensko knjigo«, na str. 28 »in po nekaterih komplimentih ...« do konca odstavka, na str. 29 »Ta kazalec ...« do »ni treba misliti«, na str. 31 »glava mu je postajala težka ...« do »obstal« in »poslednjega negujejo ...« do konca odstavka, na str. 34 »Vezano ...« celi stavek in »Nekdo mu je poslal ...« do »o pomoči.« Krajših črtanj, ki jih je zelo veliko, nisem navajal. Od pomembnejših sprememb odnosno napak pa naj navedem vsaj sledeče: str. 19: potapljal po trebuhu — otipaval je njegovo vezavo; str. 23: Vstal je nenadoma ter

¹² Navajam po 1. izd. Vinjet (Ljubljana 1899).

¹³ Pri primerjanju bom vedno navajal za pomešljajem dobesedni prevod češkega teksta, da bodo tako razlike med izvirkom in prevodom najbolj vidne.

odgovoril z razgretim glasom — vstal je in kričal; str. 23: Zdi se mi, da imaš kakoršnekoli postranske namene — Zdi se mi, da zasleduješ nekake postranske cilje in skrite namene; str. 24: da je delal Jobu krivico — da se je lotil Joba prenašlo; str. 25: so tvoje besede pregrešne in nenaravne — so tvoje besede bridke in zapoznele; str. 25: in da zakrivaš s plaščem malovažnosti kakršnokoli sleparijo — in da tisto stvar omalovažuješ, da bi skrnil neko lumparijo; str. 29: pregledal sem svojo suknjo — pregledoval sem svojo sobo; str. 29: in strmel gospodu poslancu v obraz — in ves trapast gledal gospodu poslancu v oči; str. 32: Košute, sourednika za idealni del — Rosute, sourednika lista.

Kot pesnika je prvi predstavil Cankarja češkim bralcem Jaromír Borecký (1869—1951) z izborom iz Erotike v Slovanskem přehledu (let. 4, 1902, str. 255—257). Prevedel je tri pesmi iz cikla Helena (6. Večerní mrak svoj črni plašč, 7. Od tam, kjer spava jasno sonce, 10. Nebo gori od zvezd nešteti), eno iz cikla Iz lepíh časov (4. Kaj bi zakrivalo), dve iz cikla Dunajski večeri (2. Ah ne, ne hodi več od tukaj in 5. Pod oblačnim sivim nebom) ter romanco Sultanove sandale.

Izbor je natisnjen s pesnikovo fotografijo in s kratko beležko o njem, v kateri prevajalec ponovno omenja sežig Erotike in da je izšla med tem že 2. izdaja, da pa je on prevajal po 1. izdaji. Če tega tudi ne bi omenil, bi lahko to takoj opazili, ker je prevedel tudi pesem, ki je Cankar ni sprejel v 2. izdajo.¹⁴

Ko se je Borecký lotil prevajanja Cankarjevih pesmi, je že imel za seboj prevode petih Aškerčevih (SPř I. 1899, str. 412—417), treh Jenkovih (SPř II. 1910, str. 215), šestih Kettejevih in desetih Zupančičevih (SPř II. 1900, str. 353—359) ter vrste Prešernovih pesmi (v SPř, v Osvěti in v drugih revijah in časnikih). Tako kot navedene pesnike je tudi Cankarjeve pesmi prevajal na pobudo urednika revije Adolfa Černega, s katerim sta bila dobra prijatelja.

Tisto, kar sem pisal o Boreckijevih prevodih Prešerna,¹⁵ velja v glavnem tudi za njegove prevode Cankarjevih pesmi, vendar pa se le pozna, da se je ob prevajanju navedenih pesnikov že nekoliko bolje seznanil s slovenščino. Kljub temu je tudi tokrat napravil nekaj napak. Npr. v 6. pesmi iz cikla Helena je prevedel v tretji kitici prvi verz »Ne gleda mi v oltar oko« z »Moje oko gleda na oltar«, v 7. pesmi v 1. kitici, 2. verz: »Iz krajev pesmi in duhov« z »Iz kraja pesmi, medlih vonjev« (ni pač vedel, da ima v slovenščini beseda duh dva pomena) in v 2. kitici 2. verz »najlepše biserje morja z »vse naj-

¹⁴ Cankar omenja te prevode in svojo sliko v pismih Ani Lušinovi (CP I. str. 507 in 516) in v pismu Zofki Kvedrovi 20. marca 1902 (CP II. 371), založniku Schwentnerju pa piše: »V Slov. Přehledu so izšle nekatere moje pesmi — ena od prevedenih je v novi izdaji izpuščena: kakor se vidi, sem bil zelo strog pri urejevanju« (CP II, str. 106—107).

¹⁵ Prim. O. Berkopec: France Prešeren v češki literaturi. (Lj. 1964), str. 10—15.

boljše biserje morja«. V Sultanovih sandalah je v 5. kitici slabo razumel 2. verz »Le togujte še naprej« in ga prevedel z »Najprej že kar žalujte.«

Kmalu potem, ko je izšel Slovanský přehled s prevodi J. Boreckega, se je odpeljal na Dunaj zaročenec Zofke Kvedrove, hrvatski pesnik Vladimir Jelovšek, ki je študiral v Pragi medicino in izdal tu tri leta poprej pod naslovom Simfonije dva zvezka svojih pesmi. Ob tej priliki je obiskal Cankarja, s katerim sta se po delih seveda poznala že prej, in mu najbrž on povedal o Boreckijevih prevodih, ker piše Cankar Kvedrovi 20. marca 1902: »Z Jelovškom sem se seznanil in sem tega znanja zelo vesel. Samo jezilo me je, ker ni hotel v krčmo. O Veliki noči sem mislil priti v Prago, ali ne pojdem... V zadnji številki »Slov. Přehleda« so menda izšle nekatere moje pesmi v češkem prevodu. Ali bi mi mogli morda to številko prikomandirati? Zelo bi Vam bil hvaležen...« (CP II str. 370–371).

Dva meseca nato se je Ivan Cankar odpravil v Prago. Obisk krasnega mesta na bregovih Vltave ga je, kakor razberemo iz njegovih pisem, že zdavnaj mikal, ko pa je zvedel, da je v njem Rodinova razstava, ni vzdrljal. Ta obisk omenja samo v nekaj stavkih v pismu Ani Lušinovi: »O Binkoštih sem bil v Pragi; gledat sem šel razstavo kiparja Rodina. Mesto je prijazno, ko bi bil to prej vedel, bi se preselil tja« (CP I, str. 506). Sodeč po pismu Kvedrovi iz julija istega leta, se takrat najbrž ni srečal niti z njo niti z njenim zaročencem. Da bi se bil sestal s kakim češkim pisateljem tudi nimamo niti najmanjših dokazov. Vsekakor pa bi bilo lahko tako srečanje zelo koristno in zanimivo zanj in za nekatere češke književnike, ki so imeli res topel odnos do jugoslovanskih narodov kot npr. Jar. Vrchlický, Viktor Dyk, Adolf Černý, Jar. Borecký in veliko drugih. Kakor smo videli, je bilo Cankarjevo ime že znano po vsej Češki, nekaj dni pred njegovim prihodom 9. maja pa je izšel, kakor bomo videli, v enem od glavnih čeških dnevnikov Národní listy članek o njem.

Že v začetku, ko še ni bil tako znan, pa tudi pozneje, se Cankar ni potegoval za to, da bi prevajali njegova dela v tuje jezike, vsaj v češčino ne. Je vrsta dokazov, da ni iskal osebnih zvez s prevajalci in da je lahkomišelnost izgubljal še tiste, ki so mu jih drugi poizkušali priskrbeti. Naj navedem primer iz leta 1902. Prav takrat, ko je bil Cankar v Pragi, to je 18. in 19. maja, se je vršil v Hribarjevi z zastavami okrašeni Ljubljani četrti kongres slovanskih novinarjev, ki se ga je udeležilo tudi preko 50 čeških žurnalistov, med njimi znani propagator slovanske vzajemnosti in odlični poznavalec kulturnega življenja slovanskih narodov Jan Hejret (1868–1947), takrat urednik časnika Plzeňský obzor, pozneje pa dnevnikov Den in Národnost, odkoder je prešel v tedaj najbolj razširjeni češki dnevnik Národní politika, kjer je objavil ogromno število člankov o slovanskih literaturah. Hejret, ki je poznal vsaj Cankarjeve prevedene črtice, vesti o sežigu Erotike, Vidičeve in Dermotove članke ter Radičeve oceno, o kateri bomo še govorili, in verjetno tudi zvedel kaj več o Cankarju od Zofke Kvedrove, s katero sta bila znanca, in pozneje tudi od novinarjev in drugih Slovencev v Ljubljani, se je bodisi že pred potovanjem v

Ljubljano ali pa, kar je še bolj verjetno, takoj po vrnitvi s kongresa obrnil na Cankarja, kot je razvidno iz Cankarjevega pisma Schwentnerju z dne 2. junija 1902: »Češki pisatelj Jan Heyret (urednik »Plzenskega Obzora« — Plzeň) mi je sporočil, da bi rad katero mojo knjigo in mojo sliko. Pravi, da bi pisal o meni. Slike mu seveda ne morem poslati, ampak če se ti zdi, mu pošlji moje najboljše stvari. Jaz imam samo svoje izvode in teh nečem pogrešati. Napravi kakor hočeš« (CP II, str. 111). Schwentner ni najbrž poslal ničesar, ker se mi ni posrečilo nikjer najti, da bi bil Heyret kdaj pozneje pisal o Cankarju ali prevedel karkoli od njegovih del. Da pa se je Heyret res zanimal takrat za slovensko literaturo in tudi za Cankarja, je razvidno iz njegovih dveh obširnih člankov »Bela Ljubljana« in »V slovenskem raj«¹⁶ iz časa bivanja na Slovenskem, ki ju je poslal svojemu listu. V prvem omenja Prešerna, Aškerc, Tavčarja, Cankarja in Kvedrovo. O zadnjih dveh pravi, da sta v ospredju slovenske Moderne, omenja pa tudi sežig Erotike. V drugem pa z navdušenjem popisuje lepote Gorenjske.

Umetniško in jezikovno še slabši od omenjenih prvih dveh prevodov je prevod črtice »O čebelnjaku« izpod peresa [Jože] M[ettlerove], ki je pozneje sorazmerno veliko — in kakor bomo videli, slabo prevajala našega pisatelja. Ta njen prvi prevod iz slovenščine je izšel jeseni l. 1901 v odlični češki literarni reviji Květy (str. 786—795). Cankar je vedel, da bodo izšle nekatere od njegovih črtic tudi v Květích, ker je o tem pisal L. Schwentnerju (CP II, str. 107). Najbrž mu je o tem pisala Mettlerova ali pa se je obrnila nanj preko Kvedrove.

Joža Mettlerová por. Toucová (roj. 1878 v Pragi) se je najbrž na Cankarjevi prozi učila pisateljavanja. Po poklicu je bila učiteljica in je spadala verjetno v družbo Zd. Haskove, M. Sisove, Z. Kvedrove in dr. ter se tu seznanila s Cankarjevimi spisi ali pa se je poznala s kakim slovenskim visokošolcem, ki ji je pomagal pri prevajanju. Pozneje se je popolnoma posvetila mladinski literaturi in izdala več knjig (Iz sveta revežev 1912, Solze in smehljaji 1920, Iz otroških trenutkov 1923, Pripovedke in slike 1929 in dr.). Starost je preživela v Dašicah pri Pardubicah.

Mettlerova je prevajala — nasprotno od M. L. — suženjsko dobesedno, le redkokdaj je izpustila kako besedo, toda njen jezik je porazno slab in neprimeren za Cankarja. Če še bolj upoštevamo, da je prevod jezikovno zastarel, ne moremo opravičiti izrazne revščine in tudi tega, da je prevajalka brez posluha za slog in ritem Cankarjevih stavkov. Na nekaterih mestih pa je pokazala, da ji tudi marsikatera slovenska beseda ni znana. Dacar ni davkar, rovanje ni gobezdanje, zabavljanje ni prirejanje zabav (vse na strani 172 Vinjet), nismo govorili ni ne smemo govoriti (str. 173), poslušati ni ubogati, razjarjen ni razburjen (str. 174). Stavek »Zazibalo se je drevje in mrzle kapljice so se vsule na travo« (str. 175) je preveden »Drevesa kot da bi se poljubljala [zibalo — líbalo!] in mrzle kapljice so se tresle na travi.« Še nekaj napak: različno —

¹⁶ Plzeňský obzor 11/1902, št. 59 (17. V.), str. 1—3 in št. 66 (3. VI.), str. 1—2.

gotovo (str. 175), še razsvetljena — že razsvetljena (str. 176), hlapec — deček (č. chlapec!) trdo — hitro in gotovo (oboje na str. 179), na planem — med njivami, pobit in razburjen — utrujen in razburkan (oboje na str. 180), bedak — zanikrnez [č. bídník!] (str. 181), robovi — ogli (str. 182), nagli — zlobni (str. 185), mišice — žilice (str. 187), mastno bled — motno bled, sinoči — nocej (dnes v noci) (oboje na str. 188).

*

Avtor prve ocene Cankarjeve knjige v češkem tisku ni bil Čeh, marveč Hrvat Stjepan Radić, ki je bil dopisnik nekaterih čeških listov in revij. Znal je dobro češki, ker je študiral na praški pravniški fakulteti in ker je imel ženo Čehinjo. V članku »Letošnje publikacije Matice slovenske«, ki je izšel v praškem dnevniku *Národní listy* 9. V. 1902, je poročal samo o romanu »Tujci«, ostale publikacije Matice slovenske je le omenil. Najprej je podal podrobno vsebino romana, nato pa prišel do zaključka, da

»roman seveda lahko tako konča, ni pa to rešitev dane teme. Na ta način vendar ni mogoče reševati literarno resnega, za jugoslovanske mislece velikega problema zblizanja inteligence z ljudstvom? Vprašanje je, kako osvoboditi inteligenco nalog, ki so posledica »majhne narodne celote!«

Tipično radičevski pa je tudi zaključek poročila, ki ga podajam v kolikor mogoče dobesednem prevodu:

»Avtor živi na Dunaju, na sebi je skušil in zdaj svoje izobražene rojake obvešča o tem, kar oni sovražijo že brez dokazov, da so tujci med svojimi ljudmi. Tako jih je odtujila velika nemška „kultura“, ki v človeku izpopolni zahteve, izbrusi živce, hrbet navadi klanjanja, ne da bi mu — posebno če je slovanski polorenegat — nudila častna sredstva za spodobno preživljanje, da bi lahko ohranil pri življenju svoj nekdanji nezlomljiv idealizem. Čuden način zdravljenja. Pošiljati človeka, naj se gre utopit. — Drugače je knjiga „Tujci“ napisana lepo in psihološko resnično.«

Nekako v istem času kot Radićeva ocena je izšel v Slovanskem pregledu (IV. 1902, str. 438—442) Vidičev članek *Slovenska literatura v l. 1901* [napačno označeno 1902], v katerem zopet seznanja Čehe predvsem z novimi Cankarjevimi deli:

»V prozi vlada sedaj Ivan Cankar, nedvomno najbolj zanimiv pojav v slovenskem slovstvu. Na tem mestu sem že govoril o njem, toda od tistihmal je izšlo izpod njegovega plodnega peresa toliko del, da se je treba spet nekoliko zadržati pri njem. Izdal je dve drami Jakob Ruda in *Za narodov blagor*, zbirko slik in črtic *Knjiga za lahkomišelné ljudi*, v Slovenski matici pa spis *Popotovanja!* Nikolaja Nikiča in *Tujce*.

Jakob Ruda je važen mejnik v razvoju slovenske drame... Dejanje je sicer preprosto, toda Cankar je iz njega napravil veliko. Značaji, sicer sami cankarjanski, so orisani zanimivo in pesnik nam spretno prikazuje duševne boje, ki nastajajo iz različnih konfliktov. — Cankarjeva komedija... *Za narodov blagor* je ostra satira na naše politične razmere. Cankar neusmišljeno trga našo politiko in s strupenim sarkazmom kaže, kako se pod firmo *za narodov blagor* služi egoizmu. Mojstrsko je orisano rivalstvo narodnih prva-

kov, ki imajo sicer nenehoma narod na jeziku, mislijo pa samo nase... V Ščuki govori Cankar, Ščukove ideje so Cankarjeve ideje. V svoji komediji je povedal veliko resnice, še več pa je pretiral. Težko je reči, kateri od njegovih izrekov so bolj napačni, da so bili v domovini poizkusi knjigo ignorirati. — Ravno tako zanimiv pojav je Cankarjeva Knjiga za lahkomišelnih ljudi, v kateri je objavil 10 črtic. Človek odlaga knjigo omamljen od sijajnega in bleščečega jezika ter sladkega [!] sloga, toda težko bi znal povedati, kaj je hotel pesnik reči. Nič pozitivnega! Je nezadovoljnež, pesimist, revolucionar, 'der Geist, der stets verneint', ki se iz vsega norca brije, vsem posmehuje, vse ironizira. Najbolj mrzi filistre, filister pa mu je vsak človek, ki misli drugače kot on; nekoč je bil zanj vsak bedak. Ampak ta boj se mu zdi brezuspešen, ker je sovražnik neranljiv; ni nesmrten; rodil se je s prvim človekom, razmnožil se je in sedaj živi v tisočih telesih tisočero življenj. Zgodovina človeštva je za Cankarja boj med dvema dušama, med revolucionarno in med policijsko dušo; zdaj prevlada revolucionar, trenutek pozneje pa policist. Cankar je revolucionar, toda ni se ga treba bati, ker vidi pred seboj že vnaprej neuspešnost boja! In zato samo podira in uničuje, samo ruši, toda pozitivnih junakov, ki bi se uspešno borili, da bi postavili na razvalinah porušenega sistema boljšo stavbo, Cankar ne pozna; je z vsem nezadovoljen in se maščuje s tem, da se posmehuje tistemu, kar je filistrom sveto. Takšen je Cankar. Njegove ideje so bliski, ki razsvetljujejo temo; zdaj pričakujemo, da bo prinesel še sonce, svetlobo in življenje.«

Kakor vidimo, se Vidičeve karakteristike in ocene Cankarjevih del že precej razlikujejo od tistih iz l. 1899—1901. Kar čutimo, kako motita starejšega, preudarnega in razsodnega Vidica, ki sicer simpatizira z mlado literaturo. Cankarjevo »bohemstvo in nihilizem« in — po njegovem mnenju — nepremišljeno razmetavanje talentov. Tudi v članku Slovenska literatura v letu 1902 (SPř 5/1902—03, str. 308—309), ki je bil napisan v marcu 1903, čutiš, kako se Vidic kar premaguje, ko piše o Cankarju:

»Ivan Cankar je postal poklicni literat. Sicer vem, da ga slovenska literatura ne more preživljati in da mora iskati drugod podpore, toda živi samo od svojega peresa, zato je najplodnejši slovenski pisatelj. V preteklem letu smo dobili od njega dramo Kralj na Betajnovi, izšla pa je tudi 2. izdaja zbirke njegovih pesmi Erotika, ker je prva izdaja propadla 'autodafe' ljubljanskega škofa; v Matici pa je izšla njegova pripovedka 'Tujci'.«

Potem pripoveduje vsebino obeh del in nadaljuje:

»Cankar kaže povsod ljubezen in simpatijo do zgubljenih eksistenc, fantastičnih vagabundov, povečuje jih in samo oni so zanj ljudje. Kdor ni istega mnenja kot on, je zanj bedak, filister, 'filistrstvu' pa je napovedal, kakor sem že lani omenil, brezobzirni boj. Ko bi se Cankar boril samo proti resničnemu filistrstvu, bi dosegel lep uspeh, ker pa je pod pojem filistrstva zrinil vse, ki ne soglašajo z njegovimi nazori, imajo njegovi spisi značaj fantazije ponekod ekscentrične duše. Cankar, ki je doslej pisal na pol realistično, napol fantastično, je postal v Tujcih bolj jasan, in to mu je v korist. — Erotika je po Cankarjevih lastnih besedah 'šopek cvetja, zvezan z obledelim trakom sentimentalnosti, iz katerega diha vonj vijolic, ki so nekoč cvetele'. In v briljantno napisanem epilogu sam priznava, da so ti stihni polni sentimentalnosti, vonja vijolic in mesečnih žarkov, da so mu ti verzi tako tuji, kot da bi jih bil napisal človek, ki ga je samo oddaleč poznal. Da, da, Cankar se je spremenil: iz senti-

mentalnega sanjača je postal nezadovoljnež, ki vse mrzi in ki je vsega sit, ki se je z neko manijo zagrizel v ta svoj nazor na svojo okolico. Prepričan pa sem, da se bo Cankar še spremenil in nam napisal nekaj, na kar bomo pred svetom ponosni.«

»Največji literarni analfabet« je dobro poznal Cankarjev talent in verjel vanj.

*

Poleg že omenjenih prevodov so priobčili češki časniki in časopisi l. 1902 še nekaj Cankarjevih proz: iz *Knjige za lahkomišelné ljudi* je objavil J. Línék v *Právu lidu* (3. VIII., 10. VIII. in 17. VIII.) črtico *Iz življenja odličnega rodoljuba*, v reviji *Rudé květy* (št. 2, I. VII. in št. 3, 1. VIII.) pa črtico *Křižev pot*.

Tudi o teh prevodih in o prevajalcu Línku je težko napisati kaj dobrega. Línék je neznan ime; ni izključeno, da je psevdonim. Sodeč po prevodu je prevajal s pomočjo kakega Slovenca ali slabega slovarja. Poleg napačno prevedenih besed najdemo v obeh črticah vse polno površnosti. Tudi Línék ponostavlja Cankarjevo besedo, siromaši tekst, banalizira metafore, epiteta itd. Poglejmo vsaj nekaj primerov: str. 15: posvetil je narodu moči svojih rok — posvetil je (v pomenu posvetiti cerkev!); str. 16: nasilnost mase — nasilje gmote; str. 17: človeško nehanje — človeška zapuščina; str. 16: zelene pokrajine, dišeče poljane, obrobljene z vrsto temnih topolov — zelene pokrajine, po vonju dihajoča dolina obrobljena z vrsto visokih jagnjedi; str. 16: skledica — steklenica; str. 18: od nerazumljive žalosti — od neumne žalosti; str. 19: po velikonočnih praznikih — po velikonočnih počitnicah¹⁷; str. 19: topoli še goli in mrzi — visoke jagnjedi, še gole in kosmate; str. 20: rjavega papirja — zarjavelo-rdečega papirja¹⁸; str. 22: Na drugem mestu so bili naštetih vdeležniki nekega pogreba — Na drugem mestu so bili izpričani pogrebni izdatki nekega pogreba; str. 24: pred osemnajstimi leti — pred osemdesetimi leti¹⁹; str. 24: sramežljivo — osramočen; str. 25: Hipoma — Nekaj časa; str. 25: če nima brašna s seboj — če nima družice pri sebi; str. 25–26: in tjavendan — kot običajno; str. 26: Že se je bilo pričelo, ali ste čitali? — In že se je to tudi obračalo, toda čitali ste?; str. 27: nezadovoljno — začudeno; str. 27: Ali hipoma — Toda čez nekaj časa; str. 28: Župan je vstal ter se odkril — Župan je vstal in spet sedel; str. 40: z državnimi poslanci — z deželnimi poslanci; str. 41: Tako rabijo nekatere ideje dolga leta, da pridejo do ugleda in moči. Toda časih se pripeti, da se razraste neznatna stvarca v silno stvar... — Tako čakajo nekatere ideje dolga leta, preden pridejo na svetlobo in se polastijo sveta. Često pa se zgodi, da razcvete neznatno dejanje v velik dogodek...; str. 45: pri tej priči — v tem slučaju; str. 46: Pustite vrata pri miru! — Dajte mi že mir!

Socialnodemokratska revija za pouk in zabavo *Rudé květy*, ki jo je urejeval znani češki literarni kritik in romanopisec František V. Krejčí (1867–1941), se

¹⁷ Zapeljala ga je podobnost besed (prazniki — prazdniny).

¹⁸ Rjav (barva) je preložil z rjav (zarjavel — rezavý).

¹⁹ Isto še na dveh mestih.

je že s prvim letnikom (1901—02) uvrstila med tedanje najboljše napredne revije. Objavljala je samo najbolj zveneča imena tujih literatur, od čeških pisateljev pa so sodelovali v njej M. Majerová, S. K. Neumann, Hašek, Sv. Čech, Macek, Vika in dr. Od jugoslovanskih pisateljev je bila že v 1. letniku zastopana Zofka Kvedrova z dvema črticama (Zimsko popoldne in Iz popotnega zapisnika). Prav mogoče je, da je tudi črtici Križev pot prav ona utrla pot v to revijo. Žalibog je tudi ta Línkov prevod zelo slab. Vsebuje veliko napak, pa tudi jezik niti zdaleč ne dosega izvirnika. Prevajalec je brez poslušala in poleg tega še precej površen. Človek se kar čudi, kako je mogel urednik tak prevod tiskati.

Nemogoče je navesti vse napake, zato bomo navedli samo nekaj tipičnih primerov.

Kosilo je v prevodu malica, kmet — stavec (č. beseda »kmet« pomeni stavec), rjav (barva — zarjavel, za silo zlepil — radi pomanjkanja zlepil, klanec — vozna pot, robidovje — grmovje, molki — molitvene knjižice, preklasto drevje — preperelo drevje, shramba — omara, priganjata — preganjata, pobožal ga je — pomiloval ga je, itd.

Poglejmo še prevod vsaj dveh treh Cankarjevih stavkov!

Str. 100: Za gospodom in cerkovnikom se vleče dolga vrsta žensk, starih, pohabljenih, preslabih za delo na polju in kmetov, kajzarjev, ki nimajo ne polja ne ničesar ne in hodijo lahko s procesijami... Prevod: Za duhovnikom in cerkovnikom se je vlekla dolga vrsta žensk, starih in zgrbljenih, že preslabih za delo na polju in starcev, lastnikov velikih hiš, ki nimajo časa, da bi hodili na procesije...; str. 100: Po lazih se razlegajo pojoči glasovi in samotne ptice... — Po pobočjih se razlegajo jokajoči glasovi in prestrašeni ptiči...; str. 106: ki sta gledala vanj, kakor bele oči, ki se bližajo ponoči... — ki sta gledala nanj kakor pošasti, ki strašijo okrog polnoči...; str. 107: Gozd je bil redek, široke golice so bile poraščene s praprotjo ali pokrite za ped visoko z orumenelim bodičevjem. — Gozd je bil redek, široke vrzeli so bile poraščene z borovjem ali pa za ped visoko pokrite z rdečkastim igličevjem.

Leta 1903 je postal Cankar na Češkem še bolj znan, zlasti v literarnih krogih, predvsem po zaslugi že omenjenega Hrvata Vladimira Jelovška. Kakor smo videli, se je ta leto poprej s Cankarjem na Dunaju tudi osebno seznanil, kmalu na to pa se je poročil z Zofko Kvedrovo. Najbrž je tudi z njeno pomočjo in pod njenim vplivom prevedel za znani »tednik za politiko, znanost, literaturo in umetnost« *Rozhledy*, ki ga je urejeval in izdajal Josef Pelcl, spomladi l. 1903 črtico *Hudodelec* in napisal kot nekako spremeno besedo študijo »Ivan Cankar« (l. 15/1902—03, št. 37, 13. VI., str. 897—905), prvi literarni portret mladega pisatelja v češkem jeziku.

V svojem članku takole predstavlja Čehom slovenskega pisatelja:

»Eden od naših odličnih jugoslovanskih pisateljev, čisto slovenska duša, ki živi na Dunaju in tam v velikem mestu bolešno in z ironijo ustvarja svoja dela, ki jih vdano poklanja svojemu narodu. Eden od tistih naših redkih pi-

sateljev, ki so tem večji, čim bolj poznamo današnjo zapadno literaturo. Naše pisatelje lahko nekdo pravično oceni in sploh pravilno razume šele takrat, ko pozna razmere v njihovi domovini. Moramo se ponižati in iti med tiste malenkostne in tragične razmere, koristi in boje, opazovati tisti kaos, v katerem so plešoče zvezde tako majhne in brez blišča — in šele potem najdemo relativno merilo. Šele v tej relativnosti so naši pisatelji veliki z izjemo redkih posameznikov, kot je npr. pesnik Kranjčević. Pri Cankarju smo popolnoma objektivni — za vsakogar je velik, tudi za tistega, ki nima niti pojma o njegovem narodu in razmerah, ki ga kratkomalo vidi kot posameznika, individualnum. Seveda, če ga pa opazujemo relativno, če imamo poleg objektivnega merila na misli tudi težke razmere naroda, iz katerega je izšel, potem je Cankar še večji. On je prvi opazil krasno sintezo med umetniškimi zahtevami Zapada, narodnimi motivi in individualno obdelavo. Videl je in razumel moderno stremljenje v literaturi in ni mogel ostati pri naivni in neumetniški obliki svojih tovarišev. Je vse preveč izrazita osebnost, preveč močan in neodvisen, da ne bi svojim delom vtisnil pečata svojega duha in mišljenja. Pa tudi vse njegovo bitje je silno zakoreninjeno v njegovem narodu, svoje korenine je pognal v njegovo zemljo, toda ni se pustil zvezati s plitkim idealizmom in s praznim navdušenjem, temveč je visoko zrasel *nad* tiste razmere in ostro zmeril dobro in zlo.

Svojo domovino ljubi nad vse. V pustem okolju tujega velemesta sanja o njej. Tako jo ljubi, da jo kar sovraži, da jo radi njenih grehov iz vse duše prezira. Preveč kritičen in analitičen je, da ne bi opazil njenih številnih napak in grehov. V svoji brezmočni samoti besni, ker podzavestno čuti, da ni izhoda. Problem majhnih narodov in — njegovih velikih sinov? Najbrž je že usoda takšnega naroda, da preprosto ne razume svojih velikih ljudi — med njim in njimi *mora* nastati usodni prepad. Junak najnovejše Cankarjeve pripovedke Tujci poišče pod pezo tega problema smrt v valovih. Narod ne mara takih sinov, on vse nivelizira: Na polju kosi kosa posameznika in klas, ki je previsoko zrasel, zgubi ponosno glavo.

V takšnem položaju se rodijo veliki odpadniki ali pa brezmočni satiriki. Cankar je vse preveč sentimentalen, da ne bi šel med druge. Zato je njegovo delo samo kritika, obupen brezmočen odpor proti brezštevilnim udarcem in bolečinam, jedka ironija, rezek sarkazem. Tako se v izjemnih razmerah izjemno spreminja vsak izraz velikega čustva. Tako ljubi svoje ljudi, da ima še pri najhujšem sramotanju vedno na misli samo *njihove* grehe, je srečen, da se lahko ukvarja samo s tem, saj je tudi to del njegovega naroda. Iz prostovoljne emigracije, iz objektivne daljave opazuje tisti žalostni kalejdoskop, prihaja domov in ironično in sarkastično nudi svoje ranjeno, toplo srce — doma pa nanj topo zijajo ali pa s surovimi opazkami trgajo njegovo krvaveče srce...

V tem je precej soroden Hrvat S. Kranjčeviću in Čehu V. Dyku. Kranjčević je pesnik velikanskega poleta, išče utehe za svoje razočaranje, obup in sarkazem v velikih problemih vsemirja in prirode, je širši in vjšji od Cankarja, ki je ostal v oblikah današnjega realnega življenja, — oba sta pa močnejša, bolj nemirna in bolj barbarska kot Dyk, ki že prehaja iz subtilnega sarkazma v utrujeno, kontemplativno resignacijo.

Cankar je prvi, najmočnejši in vseskozi moderen satirik slovanskega juga. Najmočnejši zato, ker se prepušča svojim čustvom svobodno in brez ozira, moderen zato, ker je znal izredno posrečeno spojiti umetnost s tendenco. Ni enega brez drugega. Samo čistokrven estet in preveč občutljiv človek, kakršen je on, je lahko našel to srečno sintezo. In to ga visoko povzdiguje nad vse naše tendenčne neumetnike in dolgočasne utilitarce in didaktike. Žan je vse tendenčno, vse življenje, vse zgodbe; on samo primakne *svoje* zrealce, pa vsak zagleda svoj pošasten obraz. Vrh tega še njegova sijajna psihologija, ki zna mojstrsko ujeti najbolj subtilne in najbolj skrite tresljaje duše.

Cankar pripada najmlajši slovenski generaciji, ki je nastopila po strastnih bojih naturalizma. Doslej je pisal stilne, manjše in večje pripovedke in drame. Njegove pesmi imajo značaj površnega in vsakdanjega, za današnje slovensko pesništvo tako karakterističnega naivnega in ironizirajočega sentimentalizma, drame pa se kljub pripovedni širini odlikujejo po močnem dejanju in dramatični dinamiki. Toda njegovo najbolj svojstveno področje je menda pripovedka; o tem pričata dve doslej izšli knjigi: *Vinjete in Knjiga za lahkomišelné ljudi*... Njegova najnovejša daljša pripovedka *Tujci*... kakor da bi naznanjala novo fazo njegovega plodnega dela, nekam bolj mirno, manj sarkastično, toda bolj pogljobljeno, idejno bolj bogato obdobje. Je to prvo znamenje, da se je sprizajzil z razmerami ali pa je to začetek bolj prenikave in *bolj aktivne* dejavnosti? Pisec bi želel zadnje.

Iz članka se že na prvi pogled lahko razbere predmet razgovora, ki sta ga pisatelja vodila ob priliki Jelovškovega obiska na Dunaju. Videti je, da je Cankar Jelovšku odkril marsikaj, kar ga je težilo, in da sta govorila tudi o razmerah na Slovenskem. Veliko pa je svojemu možu povedala o Cankarju seveda tudi Zofka. Članek je spisan v precej slabi češčini. Kakor bomo videli, je Jelovšek kljub temu, da ni znal dovolj češki, celo prevajal Cankarja. Njegova opažanja pa so zanimiva in nekatere trditve o Cankarju so še danes razmišljanja vredne.

Kot prevajalec črtice *Hudodelec* pa je Jelovšek našemu pisatelju prej škodoval kot koristil. Radi pomanjkanja prostora ne morem analizirati prevoda bolj podrobno in ga jezikovno ter estetsko obširneje oceniti. Pokazal bom samo nekaj tipičnih primerov nepravilnih tolmačenj, ki često menjajo tudi smisel, medtem ko bi lahko za slabo prevajanje navedel desetine in desetine stavkov. Povsod, na jeziku, na sintaksi in na napačnem razumevanju posameznih izrazov pa čutiš, da je prevajalec tujec. Torej oglejmo si nekaj primerov: str. 132 in dr.: zabuhel v obraz — napihnil je svoj obraz; str. 133: če bi mu zasedali stol — če bi sedali k njegovi mizi; str. 133: in ne bal bi se zvijače, da bi spodrinil človeka — in ne bi se bal denunciacije, samo da bi mu izpodbil noge; str. 134: z zvijačo — s prilizovanjem; str. 134: naj gre svet svoj pot — naj gre on po svetu svojo pot; str. 135: da so se brki nekoliko stresli — da so brki zaplapolali; str. 155 in dr.: parkelj — strašilo; str. 137: spoznali smo celó življenje — zvedeli smo celó življenje; str. 138: Klatil sem se po mestu pozno v mrak, ni me trpelo domá ne v gostilnici — Klatil sem se po mestu v temi, nisem šel domov niti v gostilno; str. 138: nikoli še nisem videl — nikoli več nisem videl; str. 138: brez medlih in dolgočasnih nijáns, ki jih je polno podnevno življenje — brez izčrpnih in dolgočasnih različic, ki jih je polno vsakdanje življenje; str. 138: na predvečer pomembnih doživljajev — v predvečer važnih zgodb; str. 139: v varno zapetih rokavicah — v napetih rokavicah; str. 139 in dr.: preko črnega mostovža — preko črnega mostu; str. 139: trepetale in iztrepetale — trepetale in se bleščale; str. 139: zabuhla glava — okrogla glava; str. 139: še visoko gori je bilo solnce, pomaknilo se je komaj za ped s strehe dol na odluščeni zid... — Visoko, tik same strehe je poskočno sonce, padlo samo z nekaj žarki na nasproten zid...; str. 141 in dr.: ne rijte — ne rijte (z lopato zemljo ali ne ščuvajte!); str. 141: zalite oči — kalne

(motne) oči; str. 141: valovalo je — valili smo se; str. 141: Zgenilo se je pri vratih — Vrata so se trznila; str. 141: zabuhli, zatekli — napihnjeni, zardeli, krčeviti; str. 142: sreepooka glava — škiljast obraz; str. 143: zlezli bi vase — (kolena) bi zlezla vase; str. 143: pripogibala se je desna rama — dvignila se je desna rama.

Poleg Jelovška sta leta 1903 prevajala Cankarjeve črtice tudi Karel Hašler in Růžena Popeláková. Karel Hašler (1877—1942) je spadal zlasti tik po prvi svetovni vojni med najbolj popularne ljudi na Češkem. Po letu 1896 je nastopal na raznih praških in podeželskih odrih, leta 1902. pa je bil angažiran v Dežel-nem gledališču v Ljubljani, kjer se je osebno seznanil s Cankarjem. Že leto pozneje se je vrnil v Prago in bil vse do leta 1916 član Narodnega divadla. Potem si je ustanovil lastno revualno gledališče in kabaret, kjer so bila na repertoarju povečini njegova lastna dela. Najbolj popularen je postal s svojimi tzv. staropraškimi, protiaavstrijskimi pesmicami, s katerimi je širil med ljudstvom domoljubno razpoloženje in na tak način pomagal rušiti monarhijo in pripravljati nastanek češkoslovaške države. Po osvoboditvi se je posvetil predvsem zlaganju pesmi. Pisal je tudi libreta za operete in prevajal. Umril je v koncentracijskem taborišču Mauthausnu tik pred božičem 1942.

Hašler je kmalu po vrnitvi iz Ljubljane v Prago prevedel iz Vinjet črtico Nina (Hlas národa 1903, št. 311, 13. XI.), leto pozneje pa za Narodno gledališče v Pragi Kralja na Betajnovi, ki je ostal v rokopisu.

Kakor smo dognali na podlagi primerjave prevoda Nine z izvirnikom, se je Hašler za časa bivanja v Ljubljani kar dobro naučil slovenski. Le redkokdaj ga je zapeljala podobnost besed ali naglica, kakor npr. str. 101: časih — sčasoma (č. časem); str. 105: s suhim obrazom — suhega obraza (č. suché namesto hubené tváře); str. 109: nedoločen strah — neozdravljiva bojazen (najbrž je bral č. nedolěčen!); str. 111: v blaznem strahu — v blodnjah od strahu (č. poblouzněn); str. 112: izkušnja — izpit (č. zkouška namesto zkušnost!) ali pa ni poznal besed in je slabo prevedel kakor npr. na str. 103: v ohlapnih frakih — v odgrnjenih frakih; str. 103: pokroviteljsko — ponižno; str. 105: raztresen — razburjen; str. 107: oštír — kmet in na leci — pred cerkvijo idr. Nekaj napak je zakrivila tudi površnost. Drugače pa je Hašlerjev prevod čitljiv, naraven in spada med najlepše prve prevode Cankarjeve proze.

Popeláková je prevedla iz Knjige za lahkomišelne ljudi črtici Iz predmestja (Rudé květy, 3/1903, št. 4) in Krona (Právo lidu, 12/1903, št. 347, 20. XII.). Njeni prevodi zaostajajo za Hašlerjevim. Še najbolj ji lahko zamerimo izpuščanje besed in celih stavkov, poenostavljanje Cankarjevih primer, metafor, epitet ipd. ter končno napake, ki jih sicer ni tako veliko, zlasti ne v črtici Iz predmestja, in dokazujejo bolj površnost kot neznanje jezika. Tako je npr. v tej črtici izpustila na str. 53 cel odstavek: »Ali je vedela Anka... do obeski.« Stavek: roké so ji bile okorne, bodckala je, »kot bi si zobe trebila«, je prevedla: roke so bile nerodne, igla je pri šivanju škripala [!]. Slabši je prevod črtice Krona. Tu je zagrešila veliko več napak in prevajala še bolj samovoljno. »Popravljala« je tekst in ga obračala po svoje. Naj navedemo samo nekaj primerov: str. 120: tudi bluza se je že vzdigala na prsih — tudi

bluza se je narahlo vzdigala do popkov njenih prs; str. 125: ustnice so bile rdeče, vlažne — ustnice so bile kot marelice; str. 124: za njima je priplesal še mlad fant — je pritekkel; str. 125: Nekaj umazanega je legalo počasi na čistočo tega prazniškega večera — Poltenost teh ljudi je omadeževala nežnost tega slavnostnega večera; str. 127: Kmalu ji je odela teló tista vročina, ki je dihala pod njeno sladko in strašno težo — Telesa se je polastil žar, pod katerim je komaj dihala; str. 128: Ugledal je Pavlo, ki je stala ob mizi z zardelimi lici in mokrimi očmi in zgenilo se mu je v srcu — Pogledal je na Pavlo (ostalo je izpuščeno); str. 129: osvestil se je in sram ga je bilo — jezilo ga je, da se je izdal; str. 129: resno in zlovoljno — s predrzno resničnostjo; str. 131: razgaljeno telo — razpaljeno telo. Napačno preloženih besed kakor so npr. krepka — krhka (str. 125); namigavala — mahala z rokami (str. 124), hreščeči bas — doneči bas (str. 125); počasi — zdaj pa zdaj (str. 127); naravnost — nalašč (str. 130); razmišljen — zamišljen (str. 131) itd. — je precej.

*

O usodi Cankarjevih dram na čeških odrih je pisal Dušan Moravec v že omenjeni knjigi »Vezi med češko in slovensko dramo«, zato se bom omejil samo na nekatera doslej manj znana dejstva in na odmeve češke kritike.

Prva njegova drama, o kateri je avtor menil, da bo prišla na češke odre, je bila *Kralj na Betajnovi*. Že leta 1901 je v pismih založniku Schwentnerju (CP II, str. 90 in 97) poudarjal, da bi jo bilo treba prevesti v češčino, hrvaščino in nemščino. Če si o teh Cankarjevih besedah še lahko mislimo, da so samo izraz njegove samozavesti, saj na istem mestu sam piše, da je »ta drama moje najboljše dramatiško delo«, si tega ne moremo misliti o trditvi v pismu Levcu z dne 15. oktobra 1903 (CP I, str. 292): »Kralja na Betajnovi, ki ga v Ljubljani nečejo igrati, bodo igrali v Narodnem gledališču v Pragi«, in moramo upravičeno domnevati, da jo je zapisal na podlagi »obljub« iz Prage, katere D. Moravec samo omenja, ne pove pa, kdo mu jih je dal.²⁰ Ker se korespondenca Zofke Kvedrove nahaja v Ljubljani ali v Zagrebu, žalibog ne morem na to vprašanje odgovoriti niti jaz. Sodim namreč, da se je za uprizoritev drame v Narodnem gledališču v Pragi potegovala predvsem ona, poleg nje pa seveda tudi prevajalec Karel Hašler in še nekateri drugi češki igralci, ki so imeli zvezo z Ljubljano in s Cankarjem. V Slov. přehledu je, kakor smo videli, pisal o drami Vidic, zdaj pa, ko se je odločalo o uprizoritvi v Pragi, je takoj v začetku leta poročal o premieri v ljubljanskem Deželnem gledališču (9. I. 1904) Anton Dermota²¹ verjetno z namenom, da bi podprl prizadevanje Cankarjevih prijateljev v Pragi. V svojem poročilu piše med drugim:

²⁰ Op. cit. str. 79.

²¹ SPř 6/1904, str. 240.

»Uspeh je bil mogočen kljub temu, da se ljubljanski igralci tisti večer niso odlikovali. Je pa to tudi najboljše dramsko delo v slovenski literaturi in občinstvo v gledališču so bili — bralci Cankarjevih spisov. S tem komadom se je Cankar tudi priljubil ljubljanskemu občinstvu, zato se torej ne bo več uprava Slovenskega dramatičnega društva obotavljala, ko bo Cankar spet ponudil novo delo. Zdelo se je, kakor da intendantca ljubljanskemu občinstvu doslej ni zaupala, da bi brez pohujšanja slišalo Cankarjeve „revolucionarne“ ideje. Ob tej priložnosti pa se je intendantca lahko prepričala, da ima Cankar svoje občinstvo — elito, na katero se lahko zanese. Ali pa so vzroki obotavljanja drugi? — Cankar bo baje zdaj napisal komedijo. Kralja na Betajnovi bo, kot slišimo, igralo Narodno gledališče v Pragi.«

Moravec podrobno razpravlja, kako se je razpletala zadeva z uprizoritvijo Kralja na Betajnovi²² v Narodnem divadlu, ni nam pa dal odgovora na vprašanje: zakaj je uprava gledališča vzela Cankarjevo dramo iz repertoarja, dasiravno je že imela Hašlerjev prevod in napovedala uprizoritev in čeprav so pisali o tem že nekateri slovenski in češki časopisi? Iskal sem odgovor v praških arhivih in v Kvapilovi zapuščini, pa ga tudi jaz nisem našel, prepričan pa sem, da je moral imeti Kvapil za ta korak tehten razlog. Naj v tej zvezi samo omenim, da je bil poleti l. 1904 v Ljubljani,²³ kjer je iskal zveze s Cankarjevim založnikom in verjetno še z drugimi vplivnimi osebami. Ni torej izključeno, da Kralj na Betajnovi ni prišel na vodilni češki oder zaradi intrig iz Ljubljane. Istega mnenja je tudi triindvetdesetletni, toda še vedno krepki Rudolf Deyl, zadnji še živeči češki igralec, ki je deloval tedaj v slovenskem Deželnem gledališču. V razgovoru mi je dejal tudi to, da je imel Govekar vmes prste tudi pozneje, ko je Narodno gledališče v Pragi nameravalo uprizoriti Hlapce in se potem premislilo.²⁴

Kmalu po Dermotovem članku je objavil v Slov. prehledu (6/1904, str. 308—309) svoj Pregled slovenske literature v letu 1905 Fran Vidic. Čeprav ne piše več s takšnim priznanjem o Cankarju kot v prejšnjih pismih, le čutimo iz njegovih vrstic, kako visoko ceni pisateljevo umetniško besedo:

»Med slovenskimi beletristi je treba zopet na prvem mestu imenovati Ivana Cankarja, ki nam je dal dve knjigi: *Ob zori* in *Na klancu*. V prvi je zbral več krajših del, v katerih se kaže takega, kot sem ga že prikazal v prejšnjih letih. Še vedno je nekak razglabljujoč stilist, ki mojstrski ovlada jezik, dober opazovalec človeške duše, toda v bistvu žalosten. Cankarjeva *Zora* ni zora bližajočega se dneva, ne prinaša s seboj svetlobe, je prej — kot pravi Cankar — zora po prečuti, izjalovljeni noči, zora, ob kateri ljudje ne vstajajo okrepani, z novimi močmi za delo, temveč utrujeni in zmučeni gredo počivati. Toda Cankar se je nasitil »tujih zvokov« in čedalje močneje se je začelo oglašati v njem in v njegovih delih hrepenenje po domovini, sprva na skrivaj in počasi, potem pa vedno vse glasneje, dokler se ni končno poslovil z vele-

²² Op. c. str. 78—82.

²³ Gl. Moravec, op. c. str. 81.

²⁴ Prim. tudi Moravec op. c. str. 91—95. Deyl je dejal, da piše o tem v svojih spominih na Kvapila, ki so že v tiskarni in izidejo v doglednem času v Pragi.

mestnim vagabundstvom po ozkih, temnih uličkah in umazanih beznicah, ki mu je bilo doslej všeč. No in Cankar se je vrnil v domovino, ne med filistrske malomeščane in prebivalce na trgih, nasprotno, preselil se je izven trga na klanec, na grič siromakov, ki ga je popisal v barvah, ki človeka globoko ganejo. Samo nekaj moti v tej knjigi, in to je Cankarjev fatalizem, s katerim so zastrupljeni vsi njegovi siromaki, ki se zato ne morejo dvigniti iz bede, ampak vdano čakajo konca svoje tragedije. Znajo sicer snovati načrte in sanjarijo o njih, nimajo pa moči, da bi jih uresničili. Je pa žalostno, če pri tem Cankar opozarja na svoj narod, ki je narod siromakov, takole: 'Poglej njih zgodovino — tisoč let hlapčevstva! Tisoč let strašnega truda in nič niso dosegli!' Cankar gleda še vedno v temo, toda danes je že končno doma in upamo, da bo tu našel vsaj malo svetlobe, čeprav se obenem bojimo, da se bo domovine kmalu nasitil prav tako kot se je prej tujine.«

V istem letniku Slovanskega prehleda je izšel še en, že tretji članek o Cankarju, ocena Hiše Marije Pomočnice izpod peresa Janka Lokarja (1881—1963),²⁵ ki je ravno takrat končal študij slavistike in germanistike na dunajski univerzi. Lokar v uvodu ponovno sarkastično omenja dejanje škofa Jegliča in karakterizira Cankarjevo delo, »pod čigar magičnim vplivom se je znašel celo starejši pisatelj Meško, mogoče najbolj priljubljeni novelist v slovenski književnosti«. Nato pravi, da je Cankar pokazal, kakšen je mojster sloga in pripovedovanja tudi v »Hiši Marije Pomočnice«, in dodaja:

»Snov knjige je zelo kočljiva, in ravno to, da jo je tako ovladal, da ni razen nekaj neznatnih izjem nikjer grešil zoper umetniške zahteve, dokazuje njegovo veliko nadarjenost.«

Na koncu seznanja češke bralce revije z vsebino knjige in končuje:

»Priporočam knjigo vsem odraslim, pri čemer menim zrelim po duhu, drugače ne bi bralci knjige razumeli in bi se zatekali k bajkam, ki so sčasoma nastale okrog Cankarja in ki so tudi dr. Jegliča prisilile h grmadi...«

*

V bibliografiji nimam v letu 1904 zabeleženega nobenega prevoda Cankarjevih del v češčino. Izšlo pa jih je nekaj naslednje leto, ki je tudi drugače za kulturne stike med Čehi in Slovenci zelo važno.²⁶ Že koncem januarja je izšel v brnskem dnevniku Lidové noviny (29. I. str. 9) in v Týdenníku Lidových novin (št. 4, str. 5) prvi prevod Zdenke Háskove iz Cankarjevega dela, črtica Pesnik²⁷. Růžena Nosková pa je iz Knjige za lahkomišelné ljudi prevedla za

²⁵ SPř 6/1904, str. 481—482.

²⁶ Češki obisk pri odkritju Prešernovega spomenika, Aškerc-Vrchlický.

²⁷ Črtico je poslal Cankar aprila 1904 (prim. CP II., str. 376) Z. Kvedrovi za časopis Domači prijatelj, ki ga je takrat začela izdajati Vydrova tovarna kavnihi primesi za slovenske odjemalce njenih izdelkov. Pozneje je izšla pod naslovom Poet v knjigi Mimo življenja (Lj. 1920, str. 226—230). Kvedrova je črtico priporočila svoji prijateljici Háskovi, naj jo prevede.

mesečnik Pražská lidová revue dve črtici: Krona (št. 4, str. 122—126) in iz Slovana (3/1904—05) črtico Gospod svetnik²⁸ (št. 11—12, str. 293—296) ter za Dělnický kalendář Československé strany sociálně demokratické v Rakousku na rok 1906 (str. 129—136) črtico Křižev pot.

Kakor sem že omenil, je Háskovo seznanjala s slovenskim jezikom in literaturo njena prijateljica Zofka Kvedrova. Toda naučila jo je precej malo. Prevod črtice Pesnik je za to zgovoren dokaz. Tako kakor je postopala Hásková s to Cankarjevo črtico, postopa profesor v prvih razredih srednje šole z dijakovo nalogo. Črtala je približno šestino teksta, prirejala in predelavala stavke, ker so se ji najbrž zdeli preneumni, razvlečeni in — neumetniški. Napak je seveda veliko, bilo bi jih pa še več, če ne bi bila nekaterih besed, ki jih ni poznala, enostavno izpuščala. Naj navedem samo nekaj primerov: str. 226: Komaj je shodil, ves še majhen in šibek je bil, pa so ga pognali na cesto in so zaloputnili duri za njim, za zmirom — Bil je še mlad in droben, že so ga poslali na pot; str. 226: gozdoviti zeleni holmi, v jutru prepevajoči — zeleni, valoviti griči; str. 227: Ni poznal cilja in vendar se mu je mudilo — Ni poznal cilja in vendar se mu je zdelo, da bo zamudil. Takih primerov — in še hujših — bi lahko navedli desetine. Napak kakršne so: z istimi koraki — z gotovimi (č. jistý — gotov), prešerna misel — lahkomiselná misel, promet — sodobnost, je pa tudi dovolj.

Neprimerno boljša prevajalka je Růžena Nosková (1884—1960), ki je bila od 1904—1907 angažirana v Deželnem gledališču v Ljubljani, pozneje pa je bila dolga leta članica Narodnega gledališča v Pragi, slavna igralka in po osvoboditvi 1945 narodna umetnica. Nosková (por. Nasková) se je dobro poznala s Cankarjem²⁹, ki je visoko cenil njeno umetnost in si želel, da bi v ljubljanski uprizoritvi prav ona igrala Grudnovko.³⁰ Igrala pa je Mrmoljevko, za katero se mu je zdela »prelepa in prezapeljiva«. ³¹ Nosková je že v Ljubljani prevedla za češke časopise poleg omenjenih še nekaj Cankarjevih črtic, pozneje pa, kakor bomo videli, tudi Kralja na Betajnovi. Tudi dopisovala si je s slovenskim pisateljem, zato nas tembolj čudi, da se je v svojih spominih Jak život šel spomnila Cankarja samo z nekaj besedami, in še to nič kaj simpatično: »V Ljubljani sem preživela tri leta in se sprijateljila s čudaškim, kmalu umrlim razrvancem Ivanom Cankarjem, ki sem ga pozneje prva prevajala med Čehi.«³² S primerjanjem lahko doženemo, da Nosková ni poznala prevodov Pacáka, M. L., J. Línka, R. Popelákove in Zd. Háskove, ki so navedene črtice prevajali že pred njo.

²⁸ Pozneje je izšla pod naslovom Dvojna resnica v Krpanovi kobili.

²⁹ Prim. CP III., str. 26.

³⁰ Istotam, str. 27.

³¹ Prim. CP II, str. 254 in Moravec, op. c. str. 91 in drugod.

³² Praha 1941, Českomoravský kompas, str. 103—104.

Nosková je kot nadarjena igralka imela veliko smisla za jezikovno lepoto in pesniški izraz. Sicer je tudi ona izpuščala tu pa tam kako besedo in celo stavek, toda le tam, kjer je bila prepričana, da bi to črtici koristilo. Npr. v Kroni na str. 122: Veliko si je dala opraviti... do konca odstavka in na str. 123 zgoraj prvi stavek Citrarica... Takrat je imela Cankarja še za mladega pisatelja, pozneje — kakor bomo videli — je pa imela do Cankarjeve besede še večje spoštovanje in je postala res dobra prevajalka njegovih del v češčino.

Že iz njenih pisem Cankarju in drugim slovenskim pisateljem vidimo, da je znala kar dobro slovenski. V teh svojih prvih prevodih pa ga je le tu pa tam polomila, npr. v Kroni: božičnica — božična pletenka (str. 122), dečka — otroka (č. děti) (str. 125), zadrgetala — opotekla se je (str. 125), razumevala je — razločevala je (str. 127), jez — jeza (str. 150). Tudi v ostalih dveh črticah je nekaj podobnih napak.

Naj omenim še to, da je tudi Rūžena Nosková sodelovala nekako do leta 1909 s prevodi Cankarjeve proze skoro izključno le v socialnodemokratskih časopisih.

Tudi za uprizoritev prve Cankarjeve drame na češkem odru, odnosno za prvo uprizoritev drame Za narodov blagor sploh, imajo zaslugo češki socialni demokrati. Koncem leta 1904 se je na pobudo soc. dem. stranke ustanovljeni odbor za prirejanje vzornih delavskih predstav dogovoril s Pištěkovim ljudskim gledališčem v praški četrti Vinohrady, da bodo od začetka l. 1905 za delavstvo igrali »ciklus iger s socialno tendenco, ki se bodo dotikale perečih sodobnih vprašanj. V njem naj bi bile izvajane številne novosti, ki doslej še niso bile nikjer uprizorjene, po večini rokopisne.«³³ Odbor se je obrnil tudi na Kvedrovo, ki je, kakor smo že omenili, po prihodu v Prago sodelovala s socialnimi demokrati, naj mu svetuje pri sestavi repertoarja. Zofka je poznala vsebino in tudi usodo drame Za narodov blagor, zato jo je priporočila kot zelo primerno za omenjeni ciklus. Ko je bila drama sprejeta, je pisala Cankarju in ga prosila za dovoljenje. Ta ji je 6. decembra 1904 odgovoril: »Seveda dovoljujem socialistom vprizoritev moje komedije Za narodov blagor. Tudi s tantijemami sem zadovoljen. Samo da bi bil prevod dober; in pa izpuščati se ne sme ničesar. Dovoljujem tem rajši, ker v Ljubljani te komedije nečejo igrati; napadena je rodoljubna buržoazija; tako je izključena s slovenskega odra vsaka satira!«³⁴ Prvo delo, ki so ga 17. januarja 1905 uprizorili v okviru Ciklusa socialnih iger, je bila drama F. X. Svobode Podrti hrast, na programu pa so bile še drame K. Rožka, I. Cankarja, Habra, Jar. Havlička in dr., o katerih sodi članek v Právo lidu: »Ti komadi obetajo zanimive primere socialnih iger, ki ne služijo zabavi, marveč imajo moralno jedro; ukvarjajo se s socialnimi problemi ali pa so naperjene proti družbenemu zlu, proti klerikalizmu in dr. Igre tako težke vsebine zahtevajo literarne uvode. Temu je ustrezno z izdajanjem programa v obliki

³³ Zajímavý poskus. — Právo lidu 14/1905 št. 10 (10. I), str. 6.

³⁴ CP, II, str. 585.

časopisa Meziaktí, kjer se nahajajo informativni članki o igri, ki jo pravkar igrajo, in razne literarne beležke.³⁵

Kvedrova je poverila prevod drame prijateljici Háskovi, sama pa je napisala za Meziaktí menda lep članek o delu slovenskega pisatelja.³⁶

Praden preidemo k poročilu o odmevih uprizoritve v praškem tisku, si oglejmo nekoliko bližje prevod drame, ki je izšel dve leti kasneje³⁷ najbrž že nekoliko popravljen.³⁸ Kakor rečeno je Háskovi pri prevajanju tolmačila neznane besede bodisi Kvedrova ali pa kak drug Slovenec, ker so prav Čehom najtežje razumljivi izrazi večinoma pravilno prevedeni, napačno pa predvsem tiste besede, ki so podobne češkim, imajo pa drugačen pomen, npr.: slovesen — proslavljajoč, svečan — svet, društvo — zadruga, zdaj — tukaj, toda — torej, spravile — popravile, dejstvo — dogodek, stradanje — trpljenje, pristno — strogo, izgine — pogine, celó — vso, zrak — oči, itd. Poleg tega je pa seveda zelo veliko tudi takih napak, ki menjajo smisel besedila, kakor so napr.: str. 104: Ali si jih videl? — Videl si ga?; str. 104: Velike stvari čakajo pred durmi — Velike stvari so za durmi; str. 105: Dandanašnji je laž... — Današnja laž...; str. 105: predrzen in nedostojen človek — smel in dostojen človek; str. 110: se spomni — zave se; str. 112: gospoda — gospod; str. 112: brezprimerno hinavstvo — brezmejna sleparija; str. 114: zabavljanje — ogovarjanje; oprezno — zvijačno; str. 128: oboroženi z orožjem — oboroženi z oklepom; str. 130: sredi tega trušča — sredi te zmešnjave; str. 131: v prsih hrepeneče srce — v prsih trepetajoče srce; str. 134: zamahne malo važno — zamahne predvidno; str. 137: s prisilnim delovanjem — z marljivim (prizadevnim) delom; str. 137: orožje — oklep; str. 137: razjarjen — razburjen; str. 141: hipoma razjarjen — na trenutek razburjen; str. 141: Ukvarjajo se... — Mučijo se...; str. 144: in se preganjajo — in tekmujejo; str. 144: Moj načrt — Moj predlog; str. 149: precej hladno — takoj, hladno; str. 150: Kaj ste napravili, kar ste tukaj — Kaj ste storili, to ste tukaj; str. 152: piškurje — ribe; str. 152: kar z gnojnico po njih — kakor z gnojem po njih; str. 154: Nobenih prigovorov — nobenega opravičevanja; str. 154: Samo zaradi vas se je zgodilo — Samo z vašo pomočjo se je zgodilo; str. 155: Dobrodošli — Dobro, da ste prišli; str. 156: glede glavnih potez — glede glavnih načrtov; str. 165: Takrat se mi je zgodilo — Tokrat se mi je to posrečilo; str. 165: in brez povoda —

³⁵ Právo lidu, cit. članek.

³⁶ D. Moravec ni mogel, kakor piše, najti te številke Meziaktí v praških knjižnicah in gledaliških arhivih (prim. op. c. str. 86). Tudi moj poizkus, da bi jo našel, je ostal doslej žalibog brezuspešen. Dognal sem, da ni tega časopisa v nobeni veliki češki knjižnici in da je zgubljen. Miroslav Laiske ga v svoji odlični bibliografiji Divadelní periodika v Čechách a na Moravě 1772 do 1965. Praha 1967, Divadelní ústav, 292 str., sploh ne navaja.

³⁷ Pro blaho národa. Komedie v 4 jednáních. Se svolením autora přeložila Zdenka Hásková. Praha [1907], Lidová knihovna, sv. III, r. IV.

³⁸ Tekst iz Píštěkovega gledališča ni ohranjen.

brez truda; str. 165: in nisem se je otesel — niti nisem pričakoval; str. 170: Saj ste se najbolj od vseh držali za Grudnov frak — Saj ste se najprej od vseh oprijeli Grudnovega fraka; str. 170: Vi literati... — Vi, literat...; str. 172: ki človeka umorijo — ki človeka izdelajo; str. 184: svoje brloge — svoja zave-tišča.

Prevod Zdenke Háskove je tudi sicer res precej slab. Njen jezik ni odrski niti pogovoren, je trd, dejal bi, slabo literaren, kar je opazil tudi kritik časopisa *Zájmy českého herectva*, ki sicer ni znal slovenski, pa je že v začetku svojega članka zapisal »satiro je prevedla / kot se zdi zelo nesrečno / gospodična Zdenka Hásková«.

Prireditelji so uprizoritvi Cankarjeve drame posvetili veliko pažnjo. Praški dnevnik so prinašali že nekaj dni pred predstavo informacije o njej, posebno pa na dan predstave 28. II. 1905. Tako dnevnik *Čas* v kratkem članku (št. 59. pril. str. 3) omenja, da »politična komedija *Za narodov blagor* ni bila doslej igrana niti v avtorjevi domovini in da bo prvič uprizorjena. Ni dvoma, da bo gledališče ob zanimivi premieri odličnega slovenskega pesnika popolnoma razprodano, kakor je bilo pri dosedanjih večerih...«

Kakor bomo videli, je bilo gledališče s 700 sedeži in kakimi 500 stojišči³⁹ res razprodano. Igrali pa so dramo enkrat, kakor je točno omenil Govekar v pismu Kobalu 22. XI. 1906.⁴⁰ Iskal sem, kje je vzrok in listal po praških dnevnikih tistih dni. V njih sem sicer bral, da je imel dan pred premiero v akademskem odboru Narodne jednote severočeske v Spáleni ulici V. M. Zalar predavanje »Slovenci na Ogrskem«, da je bil prav tedaj v Pragi na obisku bivši intendant zagrebškega Deželnega gledališča Stjepan Miletić, toda odgovora na to vprašanje nisem našel. V domnevi, da je imela mogoče vmes prste policijska cenzura, sem se napotil v državni arhiv, toda zastonj. Zanimivo pa je, da je Govekar točno vedel: »Satira se je igrala v Pragi samo enkrat«, zavestno pa je lagal, da je »zasledoval vse liste in da je o njej prinesel le en časopis 10—15 vrstic«. Namignil pa je celo, da so igrali diletanti.

Večina čeških gledaliških kritikov je sicer sprejela dramo slovenskega avtorja bolj ali manj negativno, toda njihovi članki so zelo zanimivi in zaslu-žijo, da jih pozorno preberemo. Najbolj pohvalno so pisali o drami napredni, zlasti socialnodemokratski listi. V glavnem organu stranke, v dnevniku *Právo lidu*, je napisal [Win?]-ter:

»28. februarja se je z velikim uspehom pojavil prvič na odru češkega gledališča slovenski avtor, znan doslej češkemu občinstvu samo z nekaj krajšimi pripovedkami. *Za narodov blagor*... je druga od treh dram Ivana Cankarja. V češkem prevodu g. Háskove je bila ta komedija izvajana sploh prvič, kajti slovenski rodoljubarski publikum ne dovoli, da bi se mu kdo v njegovem lastnem gledališču posmehoval, da bi mu kdo v njegovi lastni hiši privzdigoval plašč, s katerim prikriva svojo goloto in tistim ‚hamom‘ spodaj pokazal njegovo pravo sliko.«

³⁹ Prim. Moravec op. c. str. 84.

⁴⁰ CP III, str. 18.

Po teh besedah, o katerih lahko sodimo, da jim je botrovala Zofka Kvedrova, navaja kritik vsebino drame in sodi da

»je bila po neokusnostih g. Rožka⁴¹ Cankarjeva komedija umetniški užitek, kakršnega smo le redkokdaj deležni. Za narodov blagor ima veliko zunanje in notranje podobnosti z Gogoljevim ‚Revizorjem‘. Da je uspeh obeh komedij tako neenak, lahko pojasnimo s tem, da je v ‚Revizorju‘ napadena v Rusiji vladajoča kasta, ki zatira enako meščana kot delavca in je zato od obeh enako osovražena, medtem ko je tukaj napaden vladajoči meščanski razred, ki ovlada gledališče in tisk in tako lahko zaveže jezik vsakemu, kdor ‚škoduje koristi naroda‘. Cankar se nam kaže kot spreten dramatik, prizori njegove drame so neobičajno učinkoviti, karakteristika oseb je ostro očrtana, tako da mora nenavadno močno delovati tam, kjer so znani originali. V ostalem pa je tudi češki gledalec lahko spoznal v teh gospodih marsikaterega poslanca — advokata, ki je obogatel ‚za narodov blagor‘. Igrali so s slastjo in igralci so gotovo hvaležni vršovički organizaciji,⁴² ker jim je prinesla v repertoar nekaj osvežujočega.«⁴³

Še veliko bolj zanimiv kot ta je (88 vrst dolgi) članek enega najbolj znanih čeških pisateljev prehodnega obdobja iz realizma v naturalizem in uglednega gledališkega kritika tistega časa ter člana Češke akademije znanosti Matěja Anastasija Šimáčka (1860—1913), ki je izšel pod šifro Š. v neodvisnem dnevniku *Národní politika* (23/1905, št. 61, 2. III., str. 6). Kdor pozna Šimáčkove pesmi (Iz kronike siromakov 1884, Grob in življenje 1908), ali vsaj nekatere novele in romane (Iz zapuščenih krajev 1887, Duša tovarne 1894, Bratje 1889, Oče 1891, Sreča 1891, Dvojna ljubezen 1894, Pohlepna srca 1904 itd.) ter drame (Drugi zrak 1894, Zgubljeni 1902 in dr.), v katerih se kaže pisateljevo sočutje s trpečimi, preganjanimi in izkoriščanimi, njegova globoka ljubezen do ubogih in sovrašтво do bogatinov, bo našel med obema pisateljema veliko podobnega. Zato se bo čudil dokaj strogi kritiki češkega pisatelja. Šimáčkova kritika omenja najprej članek Z. Kvedrove v *Meziaktí*, iz katerega navaja

»da je Ivanu Cankarju 29 let, da je doslej napisal 9 knjig, od katerih so tri drame, da je njegovo prvo zbirko pesmi ‚Erotiko‘ škof Jeglič dal sežgati na dvorišču svoje palače ... in na koncu, da njegovega dela Za narodov blagor doslej na slovenskem odru še sploh niso igrali. Predvčerajšnja premiera je bila torej sploh prva predstava te igre in že zato v najvišji meri zanimiva. Takoj po prvih prizorih je jasno, za kaj gre avtorju: pokazati frazerstvo, sebičnost, stremušтво, licemerstvo in sleparstvo številnih prvakov, ki se bahajo, da delajo za narodov blagor, v resnici pa imajo na misli samo svojo korist. Tisto njihovo pravo jedro postavlja avtor v ostro luč, gledalcu je čudno samo to, da prikazuje zgolj podležje in tepce in da ne postavlja proti njim nobenega javnega delavca, ki bi kot vnet rodoljub res služil svojemu narodu in ki bi prevzel od ideje svojega poslanstva odločno stopal k določenemu cilju. Kaj nimajo Slovenci takšnih bojevnikov, kaj so med njimi res samo premeteni Grozdi in Grudni ter njihovi pristaši in mladi plemiči kot je Gornik? — Če bi bilo res

⁴¹ Rožkovo dramo so predvajali v Pištěkovem gledališču tik pred Cankarjevo komedijo.

⁴² Organizaciji soc. dem. stranke v praškem okraju Vršovice, ki meji z Vinohrady.

⁴³ *Právo lidu* (14/1905, št. 62, 2. III., str. 5).

tako, bi jim slaba predla; če pa ni, je avtor tendenčno sprejel v svojo igro samo sence in prikazal spačeno sliko. Sicer ena oseba kljubuje tem frazerskim bahačem in intrigantskim sebičnežem, toda šele od konca tretjega dejanja, v četrtem pa se njeno delovanje vrši samo za odrom. Ta oseba je urednik Grozdovega organa Ščuka, človek, ki sprevidi vso moralno bedo krog sebe, toda do konca tretjega dejanja v njej plava, piše, kot mu Grozd namigne, in ukazuje in torej igra zelo žalostno vlogo. Najbrž ni imel avtor niti namena dajati Ščuko kot protiutež Grozdom in Grudnom in tako so torej resnični idealni bojevniki za narodov blagor bodisi tendenčno izključeni iz avtorjeve slike, ali pa jih ni. V tem primeru si je avtor sicer olajšal svoje delo, ampak je tudi zmanjšal njegovo vrednost, ne samo zato, ker je prikazoval enostransko, vendar zato, ker se je odrekel prikazovanja spopadov in bojev takšnih pravih požrtvovalnih delavcev za narod s praznimi bahači, ki kipičijo dostojanstva, ki osredotočajo v svojih rokah oblast in ki slabo, naravnost pogubno vplivajo na okolico. Pa niti teh prevarantov z rodoljubjem ni avtor globlje obdelal; pri njihovi karakterizaciji ostaja samo na površju, prav tako pri izbiri sredstev, s pomočjo katerih se ženejo za svojimi cilji, in pri obrabljeni konvenciji. Poslanec dr. Grozd nastavlja vplivnemu in bogatemu plemiču Gorniku past s svojo hčerko, poslanec dr. Gruden pa mu nastavlja vabo s svojo koketno ženo; te nastave prinašajo v igro nekaj dejanja, ki dela iz nje komedijo ljubavnih spletk, ki pa se v tretjem dejanju sprevračajo celo v burko. Z odrsko tehniko pa si avtor ne beli glave. Neglede na družabne možnosti in spodobnosti pripeljava v drugem dejanju v salon gospe Grudnove, v tretjem pa h Gorniku in v četrtem k dr. Grozdu obisk za obiskom in spet pušča enega za drugim zginjati z nonšalanso, ki nas je osupnila. Toda kljub vsem tem in ostalim pomanjkljivostim (mučna razvlečenost nekaterih prizorov, posebno v zadnjih dveh dejanjih) kaže avtor precejšen smisel za učinek z odra na občinstvo in razpolaga za ostrim, značaju osebe vedno prilegajočim se jezikom, s katerim pravzaprav osebe najostreje karakterizira. Kako zna prizor podati dramatsko napeto, je pokazal v zaključni sceni med Putifarko Grudnovo in plahim Jožefom Gornikom, ki se imenuje Aleksej. Zato je pa prizor v tretjem dejanju, ko Grozd svojemu novinarju pravi, da je pravzaprav njegov sluga, in ko si pusti od njega zavezati čevelj, tudi za slovensko mesto gotovo nekoliko pretiran. Ne vem, če bi se tako vedel v družbi inteligent, pa najsi bi bil še bolj prevzetan, nasproti inteligentu, o katerem ve, da mu je marsikaj znano o tem, kar se dogaja za kulisami, in le malo verjetno je, da bi se potem novinar zopet ponižal k takšni lakajski službi. — Dve očitni prednosti avtorjevega talenta, ki smo jih že omenili in njegova silna neustrašenost obljublajo, da bo še napisal nadaljnja dramatska dela, ne samo zanimiva, ampak tudi umetniško težja, kot je *Za narodov blagor*. Igra je imela buren zunanji uspeh, za katerega imajo zaslugo tudi predstavniki glavnih vlog, na prvem mestu g. Marek, ki je močno in brez karikiranja zaigral dr. Grozda..., in g. Strouhal, ki je ostro očrtal novinarja Ščuko...«

Tudi ocenjevalec predstave v dnevniku *Čas* (19/1905, št. 61, 2. III. str. 2), ki ga je izdajal dr. Jan Herben in v katerem so sodelovali poleg T. G. Masaryka, Herbena, Jidřicha Vodáka, J. S. Machara tudi drugi odlični češki politiki, znanstveniki, pisatelji, kritiki in novinarji, ni v svojem anonimnem članku⁴⁴ zadovoljen s prevodom Zd. Háskove, o katerem pravi, da »bi moral biti boljši, pravilnejši in jasnejši.« Kritiki najprej podrobno seznanja bralce z vsebino komedije, nato gleda sicer podobno kot Šimáček na dramo s češkimi

⁴⁴ Avtor članka je verjetno bodisi J. Vodák ali pa J. Herben.

očmi, toda le s to razliko, da verjame, da je na Slovenskem res tako, kot prikazuje v drami Cankar, in da sodi o njej bolj pozitivno:

»V igri ne pade beseda, da ne bi duša vztrepetala in da je ne bi zapekel posmeh. Tu je vse posmeh: osebe, prizori, dialog. Posmeh, ki čuti potrebo po pretiranosti, po tem, da dela iz ljudi najbolj pohabljenе kreature. Duša, iz katere je vzplamtel ta posmeh, je občutila veliko ponižanja in sovraštva. Najbrž je res videla, kako so nadarjeni in bistri ljudje, kot je Ščuka, morali suženjsko zavezovati čevlje tepcem, pijanim od slave! Bržkone živi v deželi, kjer posebno dobro uspevajo drzne, spletkarske zoprnosti. Je že tako v slovanskih deželah. Ko bi bila vsaj Cankarjeva komedija izvajana na večjem odru in ko bi bila naštudirana bolj detajlno, bolj temperamentno in še bolj odlično! Zelo spominja na Gogoljevega Revizorja. Zlasti v živahnem tretjem dejanju z nenehnim Gornikovim refrenom: »Peter, pripravi kovčke!« Gornikova postava je sploh zamišljena kot odlična komična figura v svojem začudenju in v vrtincu zmešnjav, do kakršnega je padla... Igrali so, če sodimo obzirno, kot se spodobi, kar dobro in s slastjo... Strouhal je bil kot novinar Ščuka deležen aplavza pri odprti sceni... Občinstvo je dobilo nagrado za prejšnji večer [ko so igrali slabo Rožkovo dramo, op. pisca]. To se je tudi poznalo. Ideja, prodajati namesto vstopnice Meziakti s poučno in zabavno vsebino, je posrečena. Gospa Kvedrova-Jelovškova je napisala za nje sugestivni članek o Cankarju.«

Dramatiku in gledališkemu kritiku Janu Ladeckemu (1861—1907) Cankarjeva drama ni bila všeč. V literarnem tedniku *Zvon*⁴⁵ pravi med drugim:

»Pištškovo gledališče nam je predstavilo v prevodu Zd. Háskove novega avtorja, s katerim bi bilo boljše, da smo se spoznali pozneje v zrelejšem in bolj umirjenem objektivnem delu. Nikakršnega dvoma ni, da je nekatere prizore in osebe ustvaril nadarjen pisatelj, toda igra sama je prej sovražena pamflet kakor pa satirična komedija. Razen tega dela pisatelju grozne težave tako tehnika gledališke igre kakor tudi poznavanje družbenega življenja. S tem nočemo reči, da nima pisatelj v marsičem prav: za ‚narodov blagor‘ je delalo že marsikje veliko lopovov in v slovanski vzajemnosti so se sončile že legije neplodnih revčkov, toda če lahko preziramo osebe, ni mogoče obenem takoj pljuvati tudi po idejah... Igra zapušča prej mučno nerazpoloženje kot pa upanje v uspeh dobre stvari. Ne tendenca, temveč pomanjkljivosti v umetniški obdelavi komedije nam branijo, da bi imeli Cankarjevo igro za pridobitev v češkem prevodnem slovstvu. Med igralci ni bilo zadostne medsebojne harmonije, vloge so odigrali še bolj pretirano, kot si jih je avtor zamislil...«

Najbolj negativna pa je ocena igre v strokovnem gledališkem časopisu *Divadlo* (l. 5/1905, št. 11, str. 241), ki ga je urejeval in izdajal Bohuslav Kavka. Napisal jo je Jaroslav Toman, danes že pozabljeni kritik, o katerem nisem mogel najti nikjer nobenih podatkov. V članku pravi:

»Znano je naše mnenje o tendenci iger. Če bi morala biti igra obsojena zaradi kakršnekoli že tendence, se ne bi smele gledališke igre sploh pisati, zakaj igra, ki jo zaradi tendence današnje občinstvo izžvižga, jo lahko jutri sprejme z navdušenjem in vendar sodba takega občinstva prav nič ne spreminja njene odrske ali literarne vrednosti. Zato kot vedno ne bomo niti tokrat govorili o tendenci novega komada, niti o namenu, s katerim je bil tako neprimerno uvrščen med dobre ljudske igre. — Ne smemo pa nesrečnega poizkusa nadarjenega slovenskega avtorja prezreti. Dvomimo, da v njegovi domovini deželni

⁴⁵ l. 5/1905, št. 26, str. 415. Članek je podpisan J. Lý.

poslanci in promovirani ljudje govorijo v svojih in plemiških salonih tako pobalinsko in nepolitično, kot je pokazal v igri... Prozorne intrige Grozda in Grudna, s katerimi se trudita pridobiti naklonjenost pl. Gornika, so nepotrebno razvlečene v štiri nesmiselna dejanja, iz katerih se gledalec ne dozve ničesar več kot iz prvega. Če bi avtor preložil uprizoritev svojega dela vsaj do tridesetega leta, ne bi dovolil igrati tega dela. Z igro lahko igralec zakrije slabosti vloge in jo zaigra celo umetniško. To sta dokazali gospodični Vedralova (Helena) in Archlerova (Matilda). Prva z živim pojmovanjem v besedah brezkrvne Grozdove nečakinje, druga z zapeljivo Grudnovo soprogo. Utelesen zbornik fraz, proti frazam bojujočega se novinarja Ščuke, je s svojo igro oživel in figuro osvetlil g. Strouhal.«

Šesto kritiko, ki je pa popolnoma pozitivna, je napisal znani češki politik, publicist in prevajalec iz angleščine in poljščine Bořivoj Prusík (1872—1928). Bil je občudovalec lepote naše Gorenjske in Prešernovih pesmi, kot dokazujejo njegov potopis v Hlasu národa (2/1887, št. 213 in 216), in dva članka v revijah Česká revue (4/1900-01, str. 341—344), in Květy (22/1901, zv. 1, str. 136). Njegov članek o premieri v Píštěkovem gledališču dokazuje, da dobro pozna Cankarjevo delo in politične ter kulturne razmere na Slovenskem. Izšel je v gledališki reviji Divadelní list Máje (1/1905, št. 4, str. 113—114), ki jo je urejeval prevajalec slovenske poezije dr. Jaromír Borecký, izdajalo pa pisateljsko društvo Máj. Prusík piše:

»Cankar ima doma le malo prijateljev, zato pa tembolj vnete. Vrsta nenaklonjenih ljudi je samo dokaz, da Cankar udarja na pravem mestu in da njegova satira boli prav tiste, na katere meri. Nekateri imajo njegovo dramatično satiro za strankarsko in pretirano. Ne bi rekel. Zadostuje pogled na slovensko javno življenje, zadostuje, da samo teden berete glavna slovenska lista Slovenski narod in Slovenec — pa boste dali Cankarju popolnoma prav. Geslo ‚za narodov blagor‘ je v tamkajšnjem javnem življenju zlorabljeno desetkrat dnevno.«

Potem seznanja bralce z vsebino igre in nadaljuje:

»Kako močno je Cankarjeva satira zbolela pesnikove rojake, je videti že iz tega, da je v Ljubljani niso pustili na oder. Predstava v Píštěkovem gledališču je bila premiera te igre sploh. Uprizoritev je bila naravnost briljantna. Igralcem se je poznalo, da igrajo z veseljem, zato so igrali dobro; bilo je videti, kako jim je ta zvrst po godu... Gladek prevod je izpod peresa Zd. Háskove. Občinstvo se je neobičajno dobro zabavalo in odhajalo dobre volje iz gledališča. Dobra direktiva prirediteljem!«

Tudi kritik že omenjenega organa Ústřední jednoty českého herectva (Centralnega društva čeških igralcev) »Zájmy českého herectva« P., ki je bodisi urednik, izdajatelj in lastnik revije Karel Procházka ali njen sotrudnik Karel Pravda, hvali igralce in priznava, da je imela predstava »razmeroma lep uspeh kljub tujemu okolju in ljudem, ki jih ne poznamo in katerih lokalne zgodbe in lastnosti so menda prava vsebina igre. Korupcija žurnalizma in dobičkarstvo rodoljubnih veličin je sicer tudi pri nas v navadi in to je mogoče najbolj zanimalo publiko, ki je je prišlo toliko, da prostorno gledališče ni zadostovalo. Igralci so podali neobičajno igro, najlepšo g. Vedralová in gg. Marek in Strouhal. Gor-

nik g. Rozsivala zahteva starejšega igralca, ki bi izkoristil vse hvaležne situacije te revizorske postave... Tudi g. Hala je izrazito podal svojo veličino, ki dela za Blagor naroda...«

To so vsa češka gledališka poročila, ki sem jih našel o premieri Cankarjeve drame v Pištěkovem ljudskem gledališču. Ostali praški dnevnik (Národní listy, Hlas národa, Pražské noviny, Večer in dr.) in revije (Lumír, Květy, Zlatá Praha in mn. dr.) niso poročali o njej. Niti Slovanský přehled, ki je drugače največ pisal o Cankarju, predstave ne omenja.

V tej zvezi pa moramo navesti že zdaj kratki članek Zofkine prijateljice M[ilade] S[isove], čeprav ga je priobčila šele koncem leta 1906 v podeželskem časopisu *Mladoboleslávské listy* (19/1906, št. 99, 22. XII., 1 pril. str. 1—2), ker prinaša nekaj podatkov o premieri: Glasi se: »13. decembra so bile ob prvi uprizoritvi Cankarjeve komedije ‚Za narodov blagor‘ na slovenskem odru politične demonstracije v glavnem proti Tavčarju, ki so ga nekateri napačno videli v enem od glavnih predstavnikov sebičnih in frazerskih narodnih prvakov v igri, ki je odraz političnega življenja in intrig pri Slovencih. Premiera pa to seveda ni bila. Igra ‚Za narodov blagor‘ je bila uprizorjena na Češkem v ciklu socialnih iger, ki so ga priredili socialni demokrati v Pištěkovem gledališču. Takrat je dal Cankar svojo igro rade volje na razpolago urednici ciklusa Mil. Sísovi, naj jo v ciklusu uprizorijo kot premiero. Tudi na Češkem je igra doživela zelo lep demonstrativen uspeh in posmehljivi kriki so se oglašali zlasti proti poslancu Heroldu.⁴⁶ Velik takratni uspeh in zamenjava oseb v vodstvu ljubljanskega gledališča so končno pripomogli, da je Cankarjev prvenec prišel na domači oder šele potem, ko so na njem uprizorili že vse njegove poznejše igre, boljše in zrelejše od te. Najboljšo Cankarjevo igro Kralj na Betajnovi je pred daljšim časom sprejelo naše Narodno gledališče, toda iz posebnih, neznanih vzrokov jo je najbrž odložilo na poznejši čas. Glavno je, da igrajo veliko francoskih iger, ki nimajo umetniške vrednosti!«

Tako, zdaj vemo točno, kako je bilo: M. Sísova, »urednica« Cikla socialnih iger, se je obrnila na prijateljico Z. Kvedrovo, naj ji priskrbi doslej še neuprizorjeno slovensko igro, ki bi vsebinsko ustrezala zahtevam njihovega cikla, namenjenega delavcem. Kvedrova se je takoj spomnila drame »Za narodov blagor« in pisala Cankarju...

Oton Berkopec

CANKAR PRI RUSIH

Rusi so sicer znani kot narod, ki že davno izdaja mnogo prevodov v tujih jezikih napisanih literarnih del, vendar je bila med njimi slovenska književnost do nedavnega sorazmerno malo zastopana. Znanje slovenskega jezika je pri njih še dandanes precej redko, še bolj to seveda velja za prva desetletja našega stoletja. Šele v zadnjih letih opažamo skrb za izobraževanje preva-

⁴⁶ Jožef Herold (1850—1908); pravnik, češki politik, prvak nar. svobodomiselnih stranke in njen poslanec od 1888—1908.